

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

11.02 - МКР. 1949 «С» 2023.10.26. 027. ПЗ

УЗАКОВА ВЛАДИСЛАВА ВІТАЛІЙОВИЧА

2024 р.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Економічний факультет**

УДК 658.11:338.43(477)

ПОГОДЖЕНО
Декан економічного факультету

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри організації
підприємництва та біржової діяльності

_____ Анатолій ДІБРОВА
(підпис)

_____ Микола ІЛЬЧУК
(підпис)

«__» _____ 2024 року

«__» _____ 2024 року

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

**«Розвиток малих форм господарювання в аграрному секторі економіки
України»**

Спеціальність 076 – Підприємництво та торгівля
(код і назва)

Освітня програма «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»
(назва)

Орієнтація освітньої програми освітньо-професійна

**Гарант освітньо-
професійної програми**

к.е.н., доцент

_____ Людмила БЕРЕЗОВСЬКА
(підпис)

**Керівник
магістерської
кваліфікаційної роботи**

к.е.н., доцент

_____ Руслан ЛЮБАР
(підпис) (ПІБ керівника)

Виконав

_____ Владислав УЗАКОВ
(підпис) (ПІБ студента)

Київ - 2024

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Економічний факультет

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри
організації підприємництва та біржової
діяльності

д.е.н., проф. _____ Микола ІЛЬЧУК
“ ____ ” _____ 2023 р.

**ЗАВДАННЯ
ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ
СТУДЕНТУ**

Узакова Владислава Віталійовича

Спеціальність 076 – Підприємництво та торгівля

(код і назва)

Освітня програма «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»

(назва)

Орієнтація освітньої програми освітньо-професійна

Тема магістерської кваліфікаційної роботи **«Розвиток малих форм господарювання в аграрному секторі економіки України»** затверджена наказом ректора НУБіП України від 26 жовтня 2023 року № 1949 «С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру _____

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи: законодавчо-нормативна база України, наукова та періодична література, матеріали науково-практичних конференцій, інформація Інтернет видань і веб – сайтів та дані обліку і звітності підприємницьких структур.

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Теоретичні аспекти функціонування малих форм господарювання в аграрному секторі
2. Стан розвитку малих форм господарювання в аграрному секторі економіки у країни
3. Проектування розвитку малих форм господарювання на перспективу

Перелік графічного матеріалу (за потреби): таблиці, рисунки.

Дата видачі завдання « ____ » _____ 2023 р.

**Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи**

_____
(Підпис)

Руслан ЛЮБАР
(прізвище та ініціали)

**Завдання прийняв до
виконання**

_____
(Підпис)

Владислав УЗАКОВ
(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Магістерська робота, складається із вступу, трьох розділів, висновків. Викладена на 66 сторінках машинописного тексту, ілюстрована 12 таблицями та 12 рисунками. Список використаних джерел вміщує 63 джерела.

Об'єктом дослідження є малі підприємницькі структури які функціонують в аграрному секторі.

Предметом дослідження є система економічних відносин між суб'єктами підприємницької діяльності.

Метою магістерської роботи є розробка пропозицій щодо перспектив розвитку малих форм господарювання в аграрному секторі економіки України.

У першому розділі магістерської роботи розглянуто теоретичні аспекти функціонування малих форм господарювання в аграрному секторі. Розглянуто організаційно-економічні умови функціонування малих форм господарювання та особливості їх розвитку в аграрному секторі.

У другому розділі магістерської роботи проведено аналіз розвитку малих форм господарювання в аграрному секторі економіки. Визначено сучасний рівень їх розвитк.

У третьому розділі магістерської роботи розроблено проект розвитку малих форм господарювання на перспективу. Визначено оптимальну виробничу структуру фермерського господарства

У роботі використані такі методи дослідження: аналізу та синтезу, абстрактно-логічний, метод групувань, графічний, кореляційного та регресійного аналізу. Всі методи поєднує системний підхід до вивчення економічних явищ і процесів.

Ключові слова: малі підприємницькі структури, фермерські господарства, прибуток, проект

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ	
МАЛИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ..	8
1.1. Поняття та сутність малого підприємництва.....	8
1.2. Організаційно-економічні умови функціонування малих форм господарювання	17
1.3. Особливості розвитку малих форм господарювання в аграрному секторі.....	23
РОЗДІЛ 2. СТАН РОЗВИТКУ МАЛИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ ..	
2.1. Сучасний рівень розвитку малого підприємництва в Україні.....	27
2.2. Розвиток малих форм господарювання а аграрному секторі.	31
2.3. Роль малих форм господарювання в економіці країни.....	35
РОЗДІЛ 3. ПРОЕКТУВАННЯ РОЗВИТКУ МАЛИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ НА ПЕРСПЕКТИВУ.....	
3.1. Оптимізація виробничої структури фермерського господарства як фактор підвищення їх конкурентоспроможності.....	39
3.2. Пріоритетні напрями розвитку малих форм господарювання в аграрному секторі.....	42
3.3. Перспективи розвитку малих форм господарювання	50
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	57

ВСТУП

Важливе місце в аграрній економіці держави займає діяльність малих форм господарювання. Окрім забезпечення країни основною часткою продуктів харчування, вони ще й згладжують соціальну напруженість, тобто є місцем праці для багатьох селян. Проте з кожним роком частка за окремими видами продукції, яка припадає на результати їх діяльності, зменшується.

Усе більшого значення на ринку виробників аграрної продукції набувають великі підприємства, а тому малі виробники сільськогосподарської продукції стають усе менш конкурентоспроможними, що негативно позначається на їх діяльності. Сучасний стан розвитку малого підприємництва в аграрному секторі економіки України характеризується певними позитивними зрушеннями, проте водночас існують численні виклики та проблеми, які потребують вирішення.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, щоб проаналізувати причини таких подій та показати вплив держави на розвиток малих форм господарювання у сільському господарстві

Об'єктом дослідження є малі підприємницькі структури які функціонують в аграрному секторі.

Предметом дослідження є система економічних відносин між суб'єктами підприємницької діяльності.

Метою магістерської роботи є розробка пропозицій щодо перспектив розвитку малих форм господарювання в аграрному секторі економіки України.

Методи дослідження

У роботі використані такі методи дослідження: аналізу та синтезу, абстрактно-логічний, метод групувань, графічний, кореляційного та регресійного аналізу. Всі методи поєднує системний підхід до вивчення економічних явищ і процесів.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МАЛИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

1.1. Поняття та сутність малого підприємництва

Сучасну економіку будь-якої розвиненої держави не можна уявити без значної ролі в ній підприємств малого і середнього бізнесу. У світовій системі господарювання, за даними ООН, малий і середній бізнес забезпечує робочими місцями близько 50 % працюючого населення світу, а його питома вага у валовому внутрішньому продукті становить, залежно від країни, від 33 до 66 % [3].

Сучасний розвиток світової економіки, а також національних та регіональних економік неможливий без активізації процесів підприємницької діяльності. Вкладення інвестицій у малий бізнес є важливим елементом економічного успіху держави загалом чи окремих регіонів зокрема, що є свідченням багатьох країн світу. Малі підприємства здійснюють вагомий вплив на насичення ринку необхідними товарами широкого вжитку як на кількісному, так і на якісному рівнях, що, безумовно, сприяє розвитку НТП. Діяльність таких підприємств приводить до створення додаткових робочих місць, а отже, покращує загалом соціально-економічну ситуацію країни або окремого регіону та сприяє вирішенню багатьох інших актуальних суспільних проблем. Пріоритетним напрямом розвитку економічно успішних держав завжди була всебічна підтримка малого бізнесу, сприяння залученню працездатного населення до підприємницької діяльності. Таким чином, перед державою та суспільством постає завдання ретельного аналізу сутності та особливостей малого підприємництва [10].

В умовах конкуренції та з метою досягнення якісно нового рівня життя населення мале підприємництво є невід'ємним сектором ринкової економіки, який має регіональну орієнтацію. Відтак, результативність функціонування малих підприємств значною мірою залежить від їх підтримки як на

державному, так і регіональному рівнях. В ефективному розвитку малих підприємств насамперед зацікавлені територіальні громади, тому що:

1) велика частка цього сектора економіки орієнтована на місцевий ринок;
2) збільшення кількості суб'єктів малого підприємництва сприяє створенню нових робочих місць, що вирішує проблему безробіття в адміністративно-територіальних одиницях;

3) разом із зростанням кількості малих підприємств та підприємців збільшуються обсяги виробництва, а отже, зростають податкові надходження до місцевих бюджетів. Досліджуючи моніторинг регуляторного середовища та стан регіонального розвитку малого підприємництва варто зазначити, що існує чимало проблем щодо регіональної специфіки програм розвитку малого підприємництва. В сучасних умовах регіоналізації економічних процесів, подальший розвиток малого підприємництва потребує глибокого дослідження його системоутворюючих факторів, територіальних особливостей, формування і здійснення відповідної ефективної та гнучкої регіональної політики [4].

В Україні мале підприємництво як самостійне соціально-економічне явище розвивається в складних умовах становлення ринкової економіки стикається з безліччю проблем. Малі підприємства створюються, мають певну підтримку, але конкурентоспроможного підприємницького типу господарювання в малому підприємстві ще не створено.

У той же час основними цілями економічної політики України, як і раніше, залишається досягнення економічного зростання і повної зайнятості, підвищення життєвого рівня більшості населення, підтримка курсу національної валюти, зовнішньоекономічна рівновага тощо. Досягнення цих цілей значною мірою пов'язане зі станом справ і перспективами розвитку малого підприємництва.

Малий бізнес відіграє важливу роль в економіці країни, а саме: забезпечує необхідну мобільність в умовах ринку, створює глибоку спеціалізацію й кооперацію, без яких немислима його висока ефективність; здатний не тільки швидко заповнювати ніші, що утворюються в споживчій сфері, але й порівняно

швидко окупатися; здатний створювати атмосферу конкуренції; створює те середовище й дух підприємництва, без яких ринкова економіка неможлива [5, с. 112–114].

Цей важливий сектор економіки досі не повністю використовує свій потенціал в соціальному та економічному розвитку як з точки зору обсягів виробництва конкурентоспроможних товарів і послуг, так і з точки зору зайнятості населення. Особливе місце серед проблем, які гальмують розвиток і стійке функціонування малих підприємств, є відсутність економічного та організаційно-управлінського механізму, що дозволяє об'єктивно оцінити варіанти МП на початкових стадіях їх розвитку, а також відсутність інноваційних пропозицій для малого бізнесу, особливо це стосується галузі сільського господарства [6].

Сфера малого підприємництва як одного з суб'єктів ринкової економіки характеризується низкою визначальних особливостей [1]:

- економічна відособленість, незалежність суб'єктів господарювання щодо вибору напрямів та методів менеджменту, однак необхідність врахування кон'юнктури ринку та нормативно-правового забезпечення;

- несення відповідальності за прийняті рішення, вплив наслідків та пов'язаних з цим ризиків;

- орієнтація на комерційний успіх, що передбачає головним чином максимізацію прибутку, реалізацію своїх ідей та бачень стосовно пріоритетного напрямку розвитку господарської діяльності. Водночас із задоволенням своїх суто особистих інтересів підприємець створює умови для досягнення суспільного добробуту [11].

Війна значно ускладнила функціонування великотоварного сільськогосподарського виробництва через блокування ринків збуту аграрної продукції, екологічні катастрофи на тваринницьких комплексах тощо.

В умовах воєнних дій першочерговим завданням українського аграрного сектора стало забезпечення населення сільськогосподарською продукцією та продовольством. Фермери та особисті селянські господарства забезпечили

продовольством як власні сім'ї, так і внутрішньо переміщених осіб, чим довели стійкість та можливість забезпечення існування малих виробників. У період запровадження воєнного стану, коли полиці магазинів були порожніми, міські роздрібні продовольчі ринки не працювали, саме ОСГ стали чи не єдиним постачальником овочевої та молочної продукції для місцевого населення [10].

У світі дефініція «мале (МП)» з'явилась після II світової війни в контексті «бізнес, який не є великим» - і стало реакцією на створення СОТ та намаганням міжнародної спільноти запровадити в рамках глобалізації обмеження державної підтримки підприємств /великого бізнесу/ з метою вирівнювання умов конкуренції [2].

У світі немає єдиної класифікації МСП і різні країни застосовують різні класифікаційні рамки. Проте ідея уніфікації вимог до державної підтримки МСП з метою вирівнювання умов конкуренції природньо притаманна спільним ринкам які, у свою чергу, тяжіють до спільного територіального простору. Тому, наприклад, ЄС розробив та у 2003 році затвердив єдине визначення МСП, яке діє на всій території ЄС для формування державної політики щодо МСП та відповідних програм.

Таблиця 1.1.

Критерії визначення малого та середнього бізнесу в Україні*

	Мікро	Малий	Середній	Великий
Середня кіль-кість працівників за календарний рік	не перевищує 10 осіб	не перевищує 50 осіб	не перевищує 250 осіб	перевищує 250 осіб
Річний дохід (від будь-якої діяльності)	не перевищує 2 мільйона євро	не перевищує 10 мільйонів євро	не перевищує 50 мільйонів євро	перевищує 50 мільйонів євро
Форма	ФОП та юридичні особи	ФОП та юридичні особи	ФОП та юридичні особи	Юридичні особи

*Джерело: побудовано за даними [13]

Правила ЄС щодо дефініції МСП викладено в EU Recommendation 2003/361, які прийнято у 2003 році і які набули чинності з 2005 року [2].

В Україні з 2012 року визначення малого та середнього бізнесу (МСП) в Господарському Кодексі України (стаття 55) приведено практично у повну відповідність з нормами ЄС.

У світовій практиці досі немає єдиних кількісних критеріїв визначення суб'єктів малого підприємництва. Навпаки, кількісні класифікаційні параметри малого підприємництва в різних країнах світу дещо різняться [10].

Таблиця 1.2.

Порівняльна характеристика кількісних класифікаційних критеріїв малого підприємництва в різних країнах світу*

Країна	Критерії	Кількісні характеристики
Греція	Чисельність працівників, осіб	до 50
	Річний товарооборот, млн. дол. США	до 1,5
Німеччина	Чисельність працівників, осіб	від 50 до 500
	Річний товарооборот, млн. дол. США	до 55
Польща	Чисельність працівників, осіб	до 50
	Річний товарооборот, млн. дол. США	до 10
Сполучене Королівство	Чисельність працівників, осіб	до 200 в обробній промисловості
		до 50 у будівництві
		торгівлі немає обмежень
	Річний товарооборот, тис. Фунтів стерлінгів	400 у торгівлі
США	Чисельність працівників, осіб	до 500
	Річний товарооборот, млн. дол. США	до 2
Японія	Чисельність працівників, осіб	до 300 у обробній промисловості
		до 100 у гуртовій торгівлі
	Статутний капітал, млн. ієн	до 1100 в обробній промисловості
		до 30 в оптовій торгівлі

*Джерело: побудовано за даними [13]

У сучасній економічній літературі найбільшого поширення при визначенні економічної сутності поняття малого підприємництва набуло його

ототожнення або із власне підприємництвом, або із його об'єктом – малим підприємством чи самостійно функціонуючою фірмою. Так, на думку З.С. Варналія, мале підприємництво є самостійною (за рахунок власних коштів) систематичною інноваційною діяльністю громадян-підприємців та малих підприємств на власний ризик з метою отримання підприємницького доходу [9, с. 23]

Важливим соціально-економічним показником, який характеризує рівень розвитку малого бізнесу в регіоні, є зайнятість населення.

Світовий досвід показує, що досягнення цілей розвитку малого підприємництва можливе тільки при активізації інноваційних процесів, впровадженні інноваційних технологій, новітніх розробок і т.д. Значний інноваційний потенціал знаходиться у сфері наукової творчості, тобто у сегменті зародження та реалізації інноваційних ідей. Так, в «Зеленому документі», прийнятому в Європі в цілях розвитку малого підприємництва (1996 рік), було визначено напрямки, за допомогою яких європейське суспільство забезпечило успішне поширення інноваційних процесів [6].

Сутність малого підприємництва в аграрному секторі полягає як в його соціально-економічних функціях, так і специфічних для МП напрямках, таких як:

- формування соціального прошарку підприємців, фермерів, землевласників тощо;

- формування ринкової аграрної економіки, заснованої на конкурентних засадах, спрямованої на задоволення потреб населення в якісних продовольчих продуктах і сировині для промисловості, розширення асортименту;

- вдосконалення структури аграрної економіки, її гнучкості та маневреності за рахунок удосконалення співпраці малих підприємств зі споживачами;

- скорочення безробіття у сільській місцевості за допомогою збільшення кількості робочих місць та ефективного використання ресурсного

потенціалу, в т.ч. творчих здібностей людей та національних чи місцевих традицій при розвиткові крафтового виробництва, в тому числі залучення для цих цілей особистих фінансових ресурсів місцевого населення та громади;

- залучення до комерційної діяльності у якості підприємців таких груп населення, як пенсіонери, інваліди, безробітні чи тимчасово непрацюючі і ін.;

- активізація науково-технічного прогресу;

- розвиток інтеграції з великими сільськогосподарськими підприємствами (агрокорпораціями та агрохолдингами) за допомогою створення допоміжних чи обслуговуючих виробництв тощо;

- розвиток сільськогосподарської кооперації;

- налагодження ефективного механізму роботи з нерентабельними та збитковими підприємствами в аграрному секторі економіки [7; 11].

Суб'єкти малого підприємництва аграрної сфери володіють рядом суттєвих переваг поряд з більш потужними формами господарювання, а саме: швидко реагують на зміни на ринку; є основним джерелом інноваційних ідей у сфері виробництва; мають певні переваги у маркетингу і умовах реалізації завдяки особистому контакту зі споживачем; реалізують поєднання підприємця (власника), керівника і працівника в одній особі, що забезпечує найкраще узгодження інтересів та максимальну мотивацію у досягненні цілей діяльності [8, с. 5]. Саме тому необхідно сприяти розвитку як великих, так і малих форм аграрного виробництва, не порушувати їхньої цілісності та не протиставляти одну одній, створювати для малого підприємництва такі ж умови господарювання, як і для великого аграрного бізнесу.

Аналізуючи діяльність, особливості розвитку та інші аспекти малого підприємництва, слід звернути увагу і визначити низку переваг цього виду економічної діяльності. Основні з них пропонуємо систематизувати таким чином:

1) економіко-виробнича перевага (проявляється у тому, що цей ринок є гнучким та динамічним, здатним швидко адаптуватися до мінливого середовища);

2) інституційна перевага (доступ до малого бізнесу та входження в цей сектор економіки є відкритим для громадян України);

3) соціально-економічна перевага (завдяки розвитку малого підприємництва створюються нові робочі місця та у зв'язку з цим вирішується низка соціальних питань);

4) соціально-психологічна перевага (сприятливі умови ведення малого бізнесу підвищують мотивацію до праці та розвитку інноваційного потенціалу підприємств [11]).

Мале підприємництво залишається одним із найбільш впливових секторів економіки і водночас, як показує досвід, дає право вирішувати серйозні проблеми соціально-економічного та політичного напрямку. В умовах євроінтеграції мале підприємництво є найбільш дієвим інструментом зростання обсягів національного виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг першої необхідності, вирішує першочергові проблеми зайнятості та належного рівня життя і розвитку суспільства [10].

1.2. Організаційно-економічні умови функціонування малих форм господарювання

У ринковій економіці підприємство функціонує як цілісна, єдина і збалансована система, що орієнтована на певну мету. За своєю суттю підприємство – це осередок активної діяльності певного професійно – організованого колективу людей, здатного за допомогою наявних засобів виробництва і сучасних інформаційних ресурсів здійснювати обрані напрями діяльності та виробляти матеріальні блага і послуги для задоволення попиту споживачів в умовах визначеного ризику.

Основні організаційно – економічні умови функціонування підприємства: додержання законів і рішень законодавчої та виконавчої влади; матеріальна зацікавленість у результатах господарювання; господарський ризик і відповідальність за результати господарювання; самоокупність, рентабельність, самофінансування; економічна самостійність (суверенітет підприємства як виробника; суверенітет підприємства як споживача). В умовах ринку характер функціонування підприємства визначається вільним підприємством господарюючих суб'єктів, з одного боку, і об'єктивними обмеженнями, що існують у будь-якій економічній системі, з другого.

Малі підприємницькі структури є повноправними учасниками аграрного ринку, займають значну нішу у виробництві сільськогосподарської продукції і гарантуванні продовольчої безпеки, відповідно на їх діяльність впливає вся сукупність чинників, що й на інші суб'єкти господарювання галузі. За умови сприятливого зовнішнього середовища, підприємства малого аграрного бізнесу відзначаються надзвичайною гнучкістю і здатністю пристосовуватися до нових економічних умов, високою маневреністю стосовно зміни ринкової кон'юнктури і високою мобільністю та динамічністю щодо розвитку і диверсифікації виробництва. Водночас варто врахувати, що виробництво в аграрній сфері має специфічні особливості, які більшою мірою впливають на ефективність господарювання саме малих аграрних підприємств [29].

Чинники, що обмежують діяльність підприємства: зумовлені попитом на продукцію та послуги; зумовлені ресурсами підприємства; фінансові обмеження; обмеження часом, через інфляцію; вимоги до якості і безпеки продукції.

На процес формування, розвитку та стабілізації роботи суб'єктів підприємницької діяльності у сфері малого бізнесу впливає велика кількість різноманітних факторів, які доцільно характеризувати за сферою та характером впливу.

За сферою впливу виділяють:

Базові фактори (наявність законів, якими держава регулює діяльність малих форм підприємництва; наявність та доступність основних компонентів для організації підприємницької діяльності, співвідношення фіскальної та економічної функції податків, загальна економічна стабільність у державі тощо).

Доповнюючі фактори – наявність державної підтримки малого бізнесу, інфраструктура, яка сприяє розвитку малих підприємств, процедура реєстрації підприємницьких структур тощо.

Внутрішні фактори – охоплюють особисті та професійні здібності людей, які стають на шлях підприємницької діяльності.

За характером впливу виділяють такі фактори:

- ставлення держави до підприємництва, зокрема до малого бізнесу
- громадська думка щодо підприємницької діяльності
- стан ринкової інфраструктури, її можливість забезпечення функціонування малого бізнесу
- рівень можливостей у конкуренції з великими підприємствами
- наявність корупції, її вплив на розвиток малого бізнесу.

Психологічно-професійні:

- психологічна готовність займатись підприємницькою діяльністю
- емоційна мотивація та престижність підприємницької діяльності
- наявність професійних знань та досвід щодо заняття підприємницькою діяльністю
- можливість отримати професійну підготовку

Організаційно-правові:

- правова база здійснення підприємницької діяльності
- наявність правових гарантій проти насильного відчуження власності
- система нормативних та інструктивних документів щодо приватного підприємництва та малого бізнесу, її однозначність та стабільність

Організаційні:

- процедура відкриття малого підприємництва

- наявність обмежень щодо зайняття окремими видами діяльності
- інформаційна та науково методична підтримка підприємництва, консультативна допомога

- умови ЗЕД малих підприємств

Фінансово економічні: Економічні:

- загальна макроекономічна стабільність у державі
- стан економіки країни
- рівень інфляції
- стан грошового обігу та надійність національної грошової одиниці
- рівень стабільності економічної кон'юнктури
- механізм роздержавлення та приватизації власності, демонополізація виробництва

Фінансові:

- система фінансування, кредитування, страхування та аудиту
- система оподаткування малого бізнесу, податкові пільги
- форми державної фінансової підтримки

Ресурсні:

- способи залучення початкового капіталу
- система доступу до матеріально-технічних ресурсів
- способи отримання виробничих площ.

Нині ситуація у сфері малого підприємництва у вітчизняному аграрному секторі залишається нестійкою і може бути охарактеризована: нестабільністю фінансово-економічного стану; низьким рівнем інвестиційної активності внаслідок дефіциту власних оборотних засобів; наявністю істотних обмежень в одержанні банківських, комерційних кредитів і позик; низьким рівнем захищеності малого підприємництва в аграрному секторі від корупції; нестабільністю міжгосподарських зв'язків, низьким рівнем узгодженості товарної, цінової і збутової політики малих форм агробізнесу в аграрному секторі [30].

Враховуючи зазначене вище, сукупність чинників, що впливають на рівень ефективного функціонування малого аграрного підприємництва можна поділити на дві групи:

- чинники зовнішнього та внутрішнього середовищ.

Чинниками зовнішнього середовища є ті, на які малі аграрні підприємства не можуть впливати. Зокрема, це діяльність держави, фінансово-кредитних і ринкових інституцій, спрямована на створення умов сільськогосподарського виробництва через використання економічних важелів.

До них належать такі групи: загальноекономічні, ринкові, фінансово-кредитні, державна підтримка та регулювання, соціально-демографічні, науково-технічні. Чинниками внутрішнього середовища є ті, що залежать від форм, методів і організації роботи на малому аграрному підприємстві. Вони характеризують його здатність впливати на ефективність виробництва у результаті раціональнішого використання фінансових, трудових і матеріальних ресурсів [31].

Відсутність ефективного механізму формування цін - одна з основних причин збитковості малих аграрних підприємств. За існуючого рівня цін, прийняттого для малих аграрних підприємств, доходи з деяких видів продукції не відшкодовують витрати; зростання собівартості випереджаючими темпами порівняно з ціною, зменшує прибутковість аграрного виробництва. У результаті ці підприємства не можуть проводити розширене відтворення за рахунок власних коштів, вдосконалювати процес виробництва, налагоджувати систему мотивації праці та накопичення капіталу.

Основними чинниками, що негативно впливають на функціонування малого аграрного підприємництва є недостатній рівень державної підтримки, низький рівень матеріально-технічного забезпечення, обмежений доступ до кредитних ресурсів, проблеми у сфері реалізації продукції, погана соціально-демографічна ситуація на селі [30].

Основні чинники, які справляють вплив на умови здійснення підприємницької діяльності в Україні, можна розподілити на дві категорії:

– системні чинники, вплив яких можна усунути або мінімізувати внаслідок реалізації Стратегії розвитку підприємництва;

– «фонові» чинники, які характеризують вплив зовнішнього середовища на підприємництво і формують загальні умови його розвитку У табл. 1.3 представлено обмежуючі чинники у розрізі окремих сегментів підприємництва.

Таблиця 1.3.

Обмежуючі чинники та потреби для зростання*

Група чинників	Обмежуючі чинники	Потреби
Низька доступність кредитів	Розширення доступу до фінансових ресурсів	
Недостатній попит	Розширення доступу до ринків збуту	
Часті зміни економічного законодавства	Оптимізація регуляторного середовища	
Брак обігових коштів	Прискорення трансферу технологій та інновацій Поліпшення якості управління бізнесом	
Надмірний регуляторний тиск	Оптимізація регуляторного середовища	
Низька якість діалогу з органами публічної влади	Формування дієвих підприємницьких мереж	
«Фонові» чинники»	Нестабільна політична ситуація	Забезпечення політичної стабільності
Інфляція	Макроекономічна стабілізація	
Війна на Сході України	Мирне врегулювання конфлікту	
Нестабільність курсу національної валюти	Макроекономічна стабілізація Збільшення надходжень валютної виручки	

*Джерело: побудовано за даними [23]

Нині бізнес знаходиться в доволі травматичній ситуації: попри значне скорочення доходів підприємці все ж мають виконувати свої фінансові зобов'язання, які ще й обтяжуються додатковими витратами на організацію дистанційної роботи чи транспортування персоналу.

У малих підприємств ще немає достатнього запасу міцності, щоб дозволити собі деякий час працювати у збиток, тому вони потребують посиленних засобів підтримки від держави [46].

Таблиця 1.4

Обмежуючі чинники у розрізі окремих сегментів підприємництва*

Фізичні особи – підприємці (ФОП)	Мікропідприємства	Малі підприємства
1. Нестабільна політична ситуація	1. Нестабільна політична ситуація	1. Нестабільна політична ситуація
2. Недостатній попит	2. Недостатній попит	2. Нестабільність курсу національної валюти
3. Інфляція	3. Інфляція	3. Недостатній попит
4. Корупція	4. Війна на Сході України	4. Інфляція
5. Війна на Сході України	5. Надмірний податковий тиск	5. Надмірний податковий тиск
6. Надмірний податковий тиск	6. Корупція	6. Брак обігових коштів
7. Низька доступність кредитів	7. Часті зміни економічного законодавства	7. Війна на Сході України

*Джерело: побудовано за даними [25]

Найважливішими важелями державної підтримки розвитку малого та середнього бізнесу за результатами дослідження повинні бути: надання різних видів державних позик, орієнтування органів державної влади до потреб малого підприємництва, адаптування умов доступу малого та середнього бізнесу до публічних закупівель і можливостей отримання державної підтримки, реалізація кредитних програм для підприємств, які не мають права отримання кредитів для поповнення оборотного капіталу, для придбання основних засобів, розвитку венчурного капіталу, комплекс програм, спрямованих на надання послуг із навчання та консультативної підтримки новим суб'єктам малого бізнесу, надання допомоги на випадок стихійних лих, пропаганда і дотримання законів і правил, ведення «чесної гри».

1.3. Особливості розвитку малих форм господарювання в аграрному секторі

Сільське господарство України функціонує в умовах багатукладності, що передбачає можливість реалізації підприємницької ініціативи різними організаційними формами виробників сільськогосподарської продукції.

Вітчизняні органи статистики виділяють такі види сільськогосподарських товаровиробників:

➤ сільськогосподарські підприємства – економічно самостійні господарські ланки з правом юридичної особи, що займаються виробництвом сільськогосподарської продукції з метою її реалізації та діють на засадах підприємництва, до складу сільськогосподарських підприємств включають також фермерські господарства;

➤ фермерське господарство – форма підприємницької діяльності громадян із створенням юридичної особи, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм для ведення фермерського господарства;

➤ господарства населення – домогосподарства, що здійснюють сільськогосподарську діяльність як з метою самозабезпечення продуктами харчування, так і з метою виробництва товарної сільськогосподарської продукції. До цієї категорії виробників віднесені також фізичні особи – підприємці, які провадять свою діяльність у галузі сільського господарства [21].

Специфіка господарської діяльності в сільському господарстві вплинула на перелік суб'єктів, що займаються виробництвом агропродукції. Так, з 1990-х років у державі почали формуватися на базі отриманих земельних і майнових паїв колишніх колективних сільськогосподарських підприємств фермерські господарства. Цьому сприяло прийняття декількох редакцій відповідного Закону України «Про фермерське господарство» [18]. Трудові відносини у фермерському господарстві базуються на основі праці його членів (зазвичай, це сім'я фермера в складі 2-5 осіб тощо). У разі виробничої потреби фермерське господарство має право залучати до роботи працівників за трудовим договором (наприклад, сезонні працівники).

Малий бізнес в Україні залучає значні фінансові та виробничі ресурси населення, які через їх відсутність не були б використані. Про можливості малого бізнесу в цьому можна говорити за досвідом промислово розвинених

країн, в економіці яких йому за низкою показників належить вагоме, а часом і провідне місце. Формування ринкових відносин передбачає покращення механізму державного регулювання економіки. Підприємництво у цій сфері має вагоме значення. В Україні свобода підприємництва, в першу чергу, означає реальну можливість громадян займатись законною господарською діяльністю. В Конституції України ч.1 ст.42 гарантує кожному право займатися підприємницькою діяльністю, не заборонену законом [26].

Світовий досвід показує, що основу аграрного сектора країн з розвинутою ринковою економікою становлять саме малі та середні сільськогосподарські товаровиробники – фермерські господарства сімейного типу. Саме для цих форм господарювання застосовуються найбільші за кількістю спрощення в реєстрації, веденні обліку, звітності, найсуттєвіші за обсягом податкові пільги та пряма державна підтримка [21].

Формування і розвиток агробізнесу зумовлені переходом аграрного сектору економіки до машинної стадії виробництва в умовах науковотехнічної революції [13, с. 11].

На даний час такі поняття, як “бізнес”, “агропромисловий комплекс”, “підприємництво” вже давно міцно ввійшли в наукову термінологію, а категорія “агробізнес” в умовах стрімких соціально-економічних, правових та інституціональних змін за останні роки потребує досконалого вивчення [12, с. 203; 13, с. 11].

Більшість вітчизняних і зарубіжних авторів вважають, що агробізнес охоплює всі складові продовольчо-сировинного під комплексу, однак характеризується зовсім іншим типом економічних взаємовідносин. Саме на важливості нових економічних відносин в агробізнесі акцентує увагу відомий економіст Дж. Сакс, вказуючи, що саме вони (відносини нового типу) визначають суть агробізнесу [14, с. 63].

Г. О. Андрусенко, В. П. Мартьянов, В. Д. Савченко, А. М. Садиков вважають, що агробізнес являє собою економічні відносини між людьми з приводу поєднання підприємницьких здібностей та земельних ресурсів з метою

отримання економічної вигоди (прибутку). При чому, наявність приватної власності на землю, інші засоби виробництва і вироблена продукція є основоположними факторами [15, с. 16].

І. М. Брюховецький визначає “агробізнес – це певний вид діяльності в аграрній сфері виробництва, який спрямований на одержання доходу і передбачає залучення капіталів суб’єктів діяльності, сфера активності працівників в аграрному секторі. Отже, тут спостерігається дещо спрощений підхід щодо інтерпретації даного поняття [16, с. 17].

Сьогодні у сфері аграрного підприємництва, особливо у сегменті середніх і малих структур, в силу реалізації ними курсу на усебічну економію матеріально-фінансових ресурсів, усталеною видається тенденція до скорочення зайнятості населення. Економічна ситуація в державі, на селі спонукає селян до пошуку шляхів виживання, забезпечення задоволення потреб. Одним із механізмів вирішення існуючої сьогодні, надзвичайно широкої гами проблем, виступає мале аграрне підприємництво, як найбільш мобільний сектор зайнятості.

Проте результативні показники щодо стану цієї інституційної сукупності агрогосподарських формувань дають підстави для констатації факта невизначеності й дестабілізації підприємницького середовища. Водночас розвиток малого підприємництва на селі характеризується посиленням значимості цієї форми зайнятості для селян, особливо у контексті ставок на самозабезпечення, власні ресурси. Перш за усе це стосується фермерських господарств як найбільш чисельної групи малих підприємств [17].

Малі форми господарювання на ринку є найменш захищеними та конкурентоспроможними, однак при цьому вони мають значну частку у виробництві окремих видів аграрної продукції та є основним видом діяльності для багатьох мешканців сіл.

Малі форми господарювання в Україні роблять суттєвий внесок у валове виробництво сільськогосподарської продукції та залишаються стабілізуючою ланкою господарювання, яка компенсує зниження обсягів виробництва

продукції сільського господарства на окремих аграрних підприємствах, забезпечують продовольчі потреби населення [6–8] та належний рівень продовольчої безпеки держави.

Слід зазначити, що сьогодні в аграрному секторі активізацію підприємництва, особливо формації «мале», стримують низка негативних соціально-економічних процесів і структурних диспропорцій, таких як: відтік сільського населення, низька конкурентоспроможність малих та середніх сільгоспідприємств, скорочення номенклатури сільськогосподарської продукції та внутрішнього попиту на продовольство, посилення поляризації соціально-економічного розвитку сільських територій, зниження рівня і якості соціального капіталу сільських громад, відсутність державної підтримки несільськогосподарського підприємництва, недосконалість механізмів інвестиційного забезпечення тощо.

Серед різноманітних форм підприємницької діяльності в аграрному секторі сільського господарства, найбільш поширеним та інноваційним є фермерство. Ця форма господарювання стала однією з провідних у світовій практиці розвинених країн завдяки своїй унікальності та спроможності адаптуватися до сучасних викликів глобальної економіки [18].

Фермерство є особливо привабливою формою підприємницької діяльності, як зазначають науковці та дослідники у сфері сільського господарства. Ця галузь вимагає від фермерів широкого спектра навичок, знань та інноваційних підходів. Вона поєднує в одній особі власника засобів виробництва, працівника та менеджера, що робить її найбільш мотивуючою та відповідальною формою власності [18].

Важлива роль у цьому відводиться фермерським господарствам, що фактично стали повноправними суб'єктами в аграрній багатоукладній економіці, пройшли свій перший етап формування і становлення. Фермерські господарства як мала форма підприємництва мають переваги порівняно з великим виробництвом: - прості в оформленні, входження в ринок і відхід з його для них не представляє серйозних проблем; - відрізняються гнучкістю в

господарській діяльності; швидко реагують на зміни кон'юнктури ринку; - мають очевидну економію на внутрішньогосподарських перевезеннях і управлінських витратах у порівнянні з великими агроформуваннями; - більшою мірою зацікавлені в більш ефективній роботі [22].

Таким чином, фермерські господарства в Україні є динамічним сектором сільського господарства, що сприяє сталому розвитку та підвищенню важливості аграрного сектора в національній економіці. Ці підприємства відображають глибокий підприємницький дух та самостійність фермерів та продовжують здійснювати важливий внесок у розвиток сільських територій та гарантування продовольчої безпеки країни.

Для підтримки та розвитку малих господарств в Україні важливо створити сприятливі умови для доступу до фінансових ресурсів, надати їм підтримку у формі державних програм та спростити процедури отримання кредитів та субсидій. Також необхідно розвивати кооперацію між малими господарствами та сприяти їхньому об'єднанню для спільного вирішення проблем та реалізації сільськогосподарських проектів [19].

Суб'єкти малого підприємництва аграрної сфери володіють рядом суттєвих переваг поряд з більш потужними формами господарювання, а саме: швидко реагують на зміни на ринку; є основним джерелом інноваційних ідей у сфері виробництва; мають певні переваги у маркетингу і умовах реалізації завдяки особистому контакту зі споживачем; реалізують поєднання підприємця (власника), керівника і працівника в одній особі, що забезпечує найкраще узгодження інтересів та максимальну мотивацію у досягненні цілей діяльності [20, с. 5]. Саме тому необхідно сприяти розвитку як великих, так і малих форм аграрного виробництва, не порушувати їхньої цілісності та не протиставляти одну одній, створювати для малого підприємництва такі ж умови господарювання, як і для великого аграрного бізнесу.

Досягти сталого розвитку фермерських господарств можна через:

- формування власного ринку збуту продукції;
- впровадження інноваційних технологій виробництва сільгосппродукції;

- реалізацію інвестиційних проектів із придбання сільгосптехніки на умовах лізингу;
- спрямування частини інвестицій на розвиток технологічної та виробничої інфраструктури;
- створення добровільних об'єднань ФГ;
- збільшення обсягів прямого інвестування ФГ за рахунок власних коштів і пільгових позик;
- забезпечення дотацій на впровадження новацій у сільськогосподарському виробництві екологічно чистої продукції та її переробки на місцях [23].

РОЗДІЛ 2. СТАН РОЗВИТКУ МАЛИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

2.1. Сучасний рівень розвитку малого підприємництва в Україні

Мале підприємництво є особливим сектором ринкової економіки, який є основою дрібного виробництва та здійснює швидку окупність витрат виробництва, сприяє розширенню межі свободи ринкового вибору, забезпечує насичення ринку товарами, послугами та додатковими робочими місцями, сприяє послабленню монополізму в економіці. Воно визначає ступінь економічної свободи (вільний доступ до інформації, ресурсів, ринків), обсяг сукупного попиту, рівень розвитку ринків, конкуренції, стабільність національної валюти, податкову політику, рівень доходів населення, домінування певної ідеології тощо [24].

Рис. 2.1. Розподіл за малих суб'єктів господарювання за видами діяльності в 2023 році*

* Джерело: побудовано за даними [36]

Аналіз кількості малих та середніх підприємств в Україні за ВЕД (рис.2.1) показав, що малий бізнес займає сектор переважно надання послуг, що пов'язано з швидким обігом коштів, не потребує значних інвестицій, має можливості для оптимізації оподаткування, тобто характеризується відносною простотою для започаткування підприємництва.

Таблиця 2.1

Динаміка розвитку суб'єктів господарювання в сільському господарстві*

Роки	Загальна кількість суб'єктів господарювання, одиниць	В.т.ч. малі підприємницькі структури	В сільському господарстві	Сільське, лісове та рибне господарство
				Малі
2019	380597	362328	53239	51924
2020	373822	355708	52452	51282
2021	370834	352722	54753	52613
2022	261924	246647	53844	52122
2023	307852	293270	56889	53393

*Джерело: побудовано за даними [36]

За даними Державного комітету статистики України табл. 2.1 станом на 01.01.2023 в Україні налічувалося 307852 суб'єктів господарювання, з яких 293270 малих підприємства, в тому числі 40889 малих аграрних формувань

Дані таблиці 2 свідчать про те, що найбільшою у загальній кількості суб'єктів господарювання протягом останніх років в Україні була частка саме суб'єктів малого підприємництва.

Фермерські господарства стали активно розвиватися на початку 90-х років минулого століття. У 1990 році було зареєстровано лише 82 таких господарства, які в своєму користуванні мали 2 тис. га сільськогосподарських угідь, нині їх вже більше 49 тис.

Таблиця 2.2

Динаміка розвитку фермерських господарств в Україні*

Показник	Рік			
	2020	2021	2022	2023
Кількість фермерських господарств, од.	46929	47803	49983	48868
Виробництво продукції сільського господарства у сталих цінах 2016 року, всіма категоріями господарств, млрд грн	681	612,1	534,4	712,6
у т. ч. господарства населення	231,2	216,4	228,5	186
фермерські господарства	79,1	65,8	59,8	90,3
Частка фермерських господарств у виробництві рослинницької продукції, %	14,1	13,2	14,9	13,5

*Джерело: побудовано за даними [36]

У динаміці кількість фермерських господарств зростає, та зростає їх землезабезпеченість, що свідчить про тенденцію до збільшення середніх розмірів фермерських господарств, які здебільшого належать до малих агровиробників. В Україні сформована модель аграрного виробництва, що базується на поєднанні напівтоварних господарств населення, дрібнотоварних фермерських господарств та середніх і великих за розмірами сільськогосподарських підприємств.

Таблиця 2.3

Динаміка кількості зайнятих працівників в малих підприємницьких структурах*

Роки	Усього	В.т.ч. малих підприємницьких структурах	В сільському господарстві	В.т.ч. в малих підприємницьких структурах сільського господарства
2019	6407537	1746574	566673	221900
2020	6366104	1703047	534720	218462
2021	6391660	1775185	535715	229220
2022	5382372	1429649	454477	188197
2023	5052274	1391949	422035	175250

*Джерело: побудовано за даними [36]

Кількість найманих працівників на малих підприємствах впродовж всього періоду дослідження постійно зменшувалась, тоді як на мікропідприємствах у

2019 році в порівнянні з попереднім періодом маємо збільшення цього показника на 228 тис. осіб.

Саме тому, фермерські господарства як найбільш чисельна форма малого підприємництва буде покладена в основу моделі розрахунків щодо подальшого ефективного їх розвитку.

Таблиця 2.4

Динаміка обсягу реалізованої продукції суб'єктами господарювання*

	Роки	Суб'єкти господарювання			У тому числі у фізичних осіб-підприємців		
		усього, тис. грн	суб'єкти малого підприємництва		усього, тис. грн	суб'єкти малого підприємництва	
			усього, тис. грн	у % до загального показника суб'єктів господарювання		усього, тис. грн	у % до загального показника фізичних осіб-підприємців
Усього	2019	10524112,8	2698213,4	25,6	884382,2	858337,5	97,1
	2020	11062297,1	3051233,0	27,6	1012426,3	987112,2	97,5
	2021	14989811,9	3917594,4	26,1	1373018,7	1341223,0	97,7
	2022	11119875,6	2156994,9	19,4	86857,5	55082,9	63,4
	2023	13574894,9	2745244,1	20,2	118527,8	76377,8	64,4
Сільське господарство	2019	572748,3	222524,2	38,9	16422,4	16284,1	99,2
	2020	624070,1	-	-	18587,0	-	-
	2021	943489,3	354121,1	37,5	24828,2	24677,9	99,4
	2022	682412,1	259386,6	38,0	1922,2	1777,5	92,5
	2023	782619,2	294513,4	37,6	2529,6	2099,7	83,0

*Джерело: побудовано за даними [36]

В таблиці 3 наведено показники, що характеризують динаміку розвитку суб'єктів малого та мікропідприємництва в Україні впродовж 2019-2023 років. Динаміка кількості зайнятих характеризується тенденцією до зменшення.

Рентабельність - це інтегральний показник, що відображає ефективність роботи підприємства, що націлене на отримання прибутку у короткостроковій перспективі і який вказує на якість управлінських рішень, що стосуються фінансової, операційної та інвестиційної діяльності підприємства [50].

Таблиця 2.5

Динаміка рівня рентабельності малих форм господарювання*

Галузь діяльності	Роки	Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств		Рівень рентабельності від усієї діяльності
		усього	малі підприємства	малі підприємства
Усього	2020	10,2	10,7	7,0
	2021	6,2	3,9	-1,8
	2022	12,6	15,0	11,1
	2023	3,3	1,2	-6,2
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	2020	19,2	13,4	48,3
	2021	18,6	19,8	37,9
	2022	40,3	41,4	22,1
	2023	20,0	19,5	33,4

*Джерело: побудовано за даними [36]

Рівень ефективності господарської діяльності даного досліджуваного підприємства, знизився, що підтверджується зменшенням урожайності всіх культур та продуктивності тварин, зростанням собівартості продукції та зниженням її прибутковості, погіршенням фінансових результатів господарювання та зниженням показників, що характеризують кількість отриманого фінансового результату на одиницю затраченого ресурсу, суттєвим зниженням рівня рентабельності (таблиця 2.5).

2.2. Роль малих форм господарювання в економіці країни

В умовах зростання нерівномірності розвитку економіки у областях, районах, населених пунктах України, котрі обумовлені низкою економічних та географічних факторів, зростає роль та значення суб'єктів малого підприємництва у забезпеченні розвитку різних територій: сільських, районних, міських. На сьогоднішній день кількість та результати діяльності суб'єктів малого підприємництва у територіях сільської місцевості формують рівень зайнятості населення, обсяги фінансових бюджетів селищних рад, а відповідно

рівень розвитку сільської інфраструктури, фінансову підтримку соціальних програм, соціальнодемографічну структуру населення території [25].

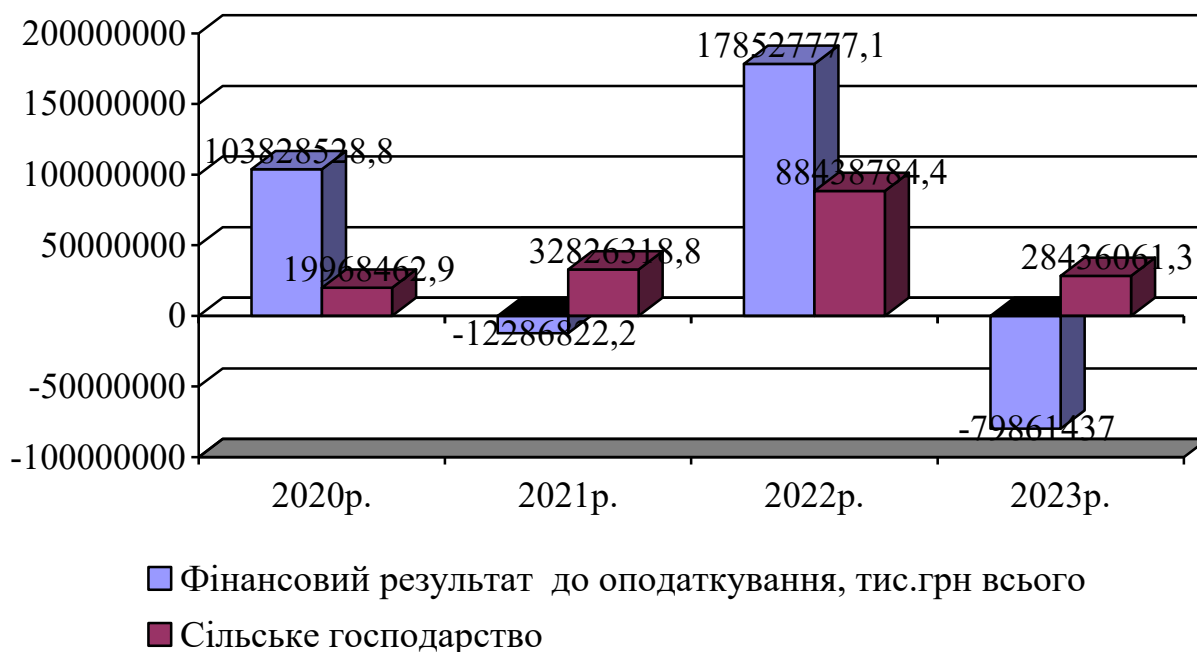
В Україні в малому і середньому підприємстві у 2012 році було зайнято 5,2 млн осіб, що становить лише 25 % економічно активного населення працездатного віку. При цьому в країнах ЄС такий показник становить більше 50 %, а в Японії – приблизно 80 %. У країнах ЄС малі та середні підприємства створюють 50-70 % внутрішнього валового продукту, в Україні ж такий показник майже в чотири рази нижчий. Але не було врахування умови стосовно ліквідації фінансово-економічної кризи, розподілу ресурсів реального стану економічної свободи, обсягу сукупного попиту, рівня доходів і низького рівня життя.

Роль малого підприємства. роль і значення малого підприємства з методичного погляду, на нашу думку, необхідно розглядати з декількох позицій: економічної, екологічної, науково-технічної, соціальної, політичної. з економічної боку роль та значення малого підприємства можна визначити за допомогою таких показників, як:

- частка валового внутрішнього продукту (ВВП), що створюється в малому бізнесі;
- частка національного доходу, що виробляється в малому бізнесі;
- частка малих підприємств у загальній кількості комерційних підприємств;
- частка працездатного населення, зайнятого в малому бізнесі;
- частка малого бізнесу в експорті продукції;
- частка податків, що надходять від малого бізнесу, у їх загальній величині;
- частка основного капіталу, що функціонує у малому бізнесі;
- частка окремих видів продукції або послуг, що виробляється малим бізнесом, у загальному їх обсязі та ін. зі збільшенням значень цих показників зростає роль малого підприємства в економіці країни [48].

Наприклад, у США на малі фірми припадає 54% усіх зайнятих, 45% усіх активів, 35% чистого прибутку; у країнах Єс на малих підприємствах працює

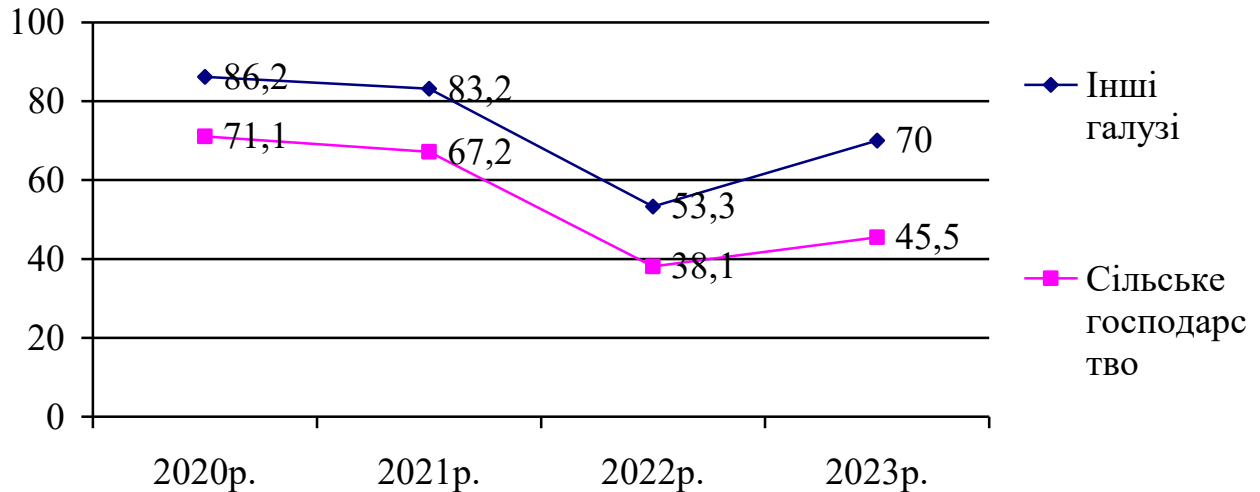
понад 70% працюючого населення; в Японії на господарські одиниці з числом зайнятих до 300 осіб (це 99,5% усіх підприємств) припадає 78% зайнятих, 51,8% продажів, 56,6% умовно чистої продукції в обробних галузях промисловості. частка малих підприємств у ВВП США становить 52%, у країнах Єс – 67%, в Японії – 55%. в Україні 99,9% усіх підприємств за підсумками 2023 р. становлять малі та середні підприємства. вони забезпечують робочими місцями 6,9 млн. осіб і 60,9% усього обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг). При цьому в середньому в Європі частка малого та середнього бізнесу у ВВП становить близько 70%, але в Україні не перевищує 15% [49].

Рис 2.2. Динаміка фінансових результатів малих підприємницьких структур*

*Джерело: побудовано за даними [36]

Як показують дослідження, підприємницькі структури які займаються сільським господарством мають позитивні результати своєї діяльності на відміну від інших галузей.

Рис.2.3. Динаміка питомої ваги малих підприємницьких структур які отримали прибуток*

*Джерело: побудовано за даними [36]

Через свою масовість малі підприємства забезпечують вдвічі більшу зайнятість населення на нових робочих місцях, ніж великі підприємства, що значно знижує напруженість у суспільстві, пов'язану з безробіттям. Малі підприємства - досить поширена й ефективна форма господарювання. Вони мають багато таких рис, які не можуть бути притаманні великим підприємствам.

Саме мале підприємство здатне найоперативніше реагувати на кон'юнктуру ринку і таким чином надавати ринковій економіці необхідної гнучкості. Ця властивість малого бізнесу набуває особливого значення в сучасних умовах, коли відбувається швидка індивідуалізація і диференціація споживацького попиту, прискорення науково-технічного прогресу, розширення номенклатури товарів та послуг.

Мале та середнє підприємництво несе на собі значне смислове навантаження. Дрібні і середні підприємства мають помітне значення в зайнятості, виробництві окремих товарів, дослідницьких і науково-виробничих розробках. Вони створюють середовище і дух підприємництва, без яких неможлива ринкова економіка, забезпечують необхідну мобільність в умовах

ринку, створюють глибоку спеціалізацію і кооперацію, без яких неможлива висока ефективність. Вони здатні швидко заповнювати ніші, що утворюються в споживчій сфері, порівняно швидко окуповуватися і створювати атмосферу конкуренції. Так, малий і середній бізнес забезпечує:

1) створення нових робочих місць, забезпечення зайнятості працездатного населення і, як наслідок, скорочення кількості людей, які потребують соціальної допомоги. Ця функція є важливою у разі нестабільності функціонування ринку праці, за наявності значної кількості безробітних та інших подібних соціальних проблем;

2) забезпечення соціальної стабільності та зниження рівня бідності. Питання соціальної стабільності завжди актуальне у разі зростання соціальної напруги в суспільстві; 3) можливість енергійним і заповзятим людям відкрити свою справу у виробничій, науковій та іншій діяльності, реалізуючи в ній свої спосібності;

4) збільшення надходження до бюджету;

5) зростання частки ВВП, яку створюють малі підприємства;

6) збільшення частки середнього класу, а, значить, соціальної та політичної стабільності. Якщо брати за основу поділу на класи дохід, то можна зазначити, що ніякий вид праці за наймом, зокрема найкваліфікованіший і найбільш управлінський, не забезпечує рівень доходів, які можна прирівняти до підприємницьких;

7) підвищення стійкості та конкурентоспроможності підприємств. Це положення пояснимо за допомогою такої системи доказів. Так, незважаючи на те, що велика частина наукового потенціалу зосереджена на великих компаніях, малі і середні фірми по широкому спектру продукції частіше починають розроблення і випуск нових товарів. Успіх підприємництва в цій галузі можна пояснити такими причинами. Поглиблення спеціалізації в наукових розробках зумовило те, що здебільшого невеликі фірми йдуть по простішому або ризикованішому шляху, працюють у неперспективних галузях [51].

Крім того, малий бізнес мобілізує значні фінансові й виробничі ресурси населення (у тому числі трудові й сировинні), які за його відсутності не були б використані. Про можливості малого бізнесу в цьому плані свідчить досвід економічно розвинутих країн. На малий бізнес тут припадає до 90-95% усіх підприємств і до 20-60% валового національного продукту [47].

2.3. Ресурсне забезпечення малих форм господарювання

В сучасній економічній літературі відсутня єдина позиція щодо розуміння терміна «ресурси підприємства», а також неоднозначним є відповідь на питання про їх склад, тому в процесі дослідження необхідно уточнити зміст цього поняття та визначити його класифікаційні характеристики.

Досліджуючи структуру ресурсного забезпечення діяльності підприємства, більшість авторів розглядають складові структури такого забезпечення, чинники, які на неї впливають, уникаючи при цьому розуміння поняття структури ресурсного забезпечення підприємства.

Щодо ресурсного забезпечення підприємства як системи структура виступає внутрішньою організацією ресурсного забезпечення підприємства, яка є сукупністю різноманіття ресурсів. Таким чином, під структурою ресурсного забезпечення підприємства слід розуміти сукупність видів ресурсів, що є специфічними способами їх взаємозв'язку і взаємодії, направленими на досягнення поставлених цілей підприємства [53,54,55].

Для ефективного розвитку однією з необхідних умов є наявність ресурсів, які задіяні в процесі діяльності підприємства. Ресурси є фактором внутрішніх резервів, ефективне використання яких дає змогу забезпечувати як потреби підприємства зокрема, так і потреби суспільства загалом. Значення та вплив ресурсів на ефективність роботи підприємства визначається роллю, яку відіграє ресурс для досягнення цілей підприємства, можливостями його заміни, рівнем впливу ціни на окремі ресурси та оцінюється системою показників, що

характеризують ефективність використання ресурсів підприємства та визначають їх вплив на кінцеві результати діяльності [52].

Таблиця 2.6

Трактування поняття «ресурсне забезпечення» окремими авторами*

Автор	Ресурсне забезпечення – це
Кремінь	сукупність певних видів ресурсів (матеріальних, технологічних, трудових, фінансових, інформаційних, інтелектуальних) і джерел їх формування, що беруть безпосередню участь у процесах розвитку підприємства або можуть бути мобілізовані з метою забезпечення широкомасштабного використання його потенційних можливостей та переходу до якісно нового стану.
А. Чорна	процес пошуку, залучення та використання різних видів ресурсів; складна система, яка включає в себе сукупність послідовних, взаємопов'язаних етапів, систематизованих до цих завдань методик, методів, моделей, які дають можливість обґрунтувати, вибрати спосіб ресурсного забезпечення та оцінити ефективність обраного способу
Т. Безверхнюк	система державних заходів, спрямованих на створення матеріальних, правових, інституційних умов перетворення елементів ресурсного простору в засоби досягнення цілей
К. Кузнецова	це можливість підприємства забезпечити свою діяльність необхідною кількістю та набором ресурсів для досягнення позитивного економічного ефекту в певний момент часу

*Джерело: побудовано за даними [52]

Термін "ресурсне забезпечення аграрних підприємств" охоплює комплекс різноманітних ресурсів, винятково для ефективного ведення сільського господарства. Це включає в себе не тільки природні ресурси, але й матеріально-технічну базу, людські та фінансові ресурси. Вони мають вирішальне значення

для розвитку аграрного сектору та забезпечення високої продуктивності сільського господарства.

Ресурсне забезпечення підприємств на сучасному етапі розвитку економіки необхідно розглядати як економічну основу, реальну силу розвитку підприємства, що характеризується системою показників, які відображають не тільки наявні ресурси, а й їхні резерви, які можуть бути використані за певних умов.

Ефективність управління ресурсним потенціалом підприємства досягається за умов раціонального його використання для отримання повного кінцевого результату у вигляді виробництва продукції високої якості.

Підвищення ефективності управління ресурсним потенціалом, забезпечення його раціонального використання значною мірою пов'язано з проведенням якісних змін у складі ресурсів та з підвищенням ефективності в їх управлінні. Завдання підвищення ефективності управління ресурсним потенціалом підприємств полягає, насамперед, у вдосконаленні використання та управління ресурсами підприємства та у підвищенні їх цілісності, яка проявляється у їх тісному взаємозв'язку.

Основні складові ресурсного забезпечення аграрних підприємств:

1. Природні ресурси: Земельні ресурси; Водні ресурси; Кліматичні умови
2. Матеріально-технічні ресурси: Сільськогосподарська техніка; Будівлі та споруди ; Технології та інновації.
3. Людські ресурси: Кваліфіковані працівники; Освіта та підготовка
4. Фінансові ресурси: Кредити та інвестиції; Державні субсидії та дотації
5. Інформаційні та консультаційні ресурси: Аграрні дослідження; Консультаційні послуги.

Пілотне фермерське господарство знаходиться в Черкаська обл., Звенигородський р-н, село Капустине, вул. Лісова. розглянемо ресурсне забезпечення досліджуваного господарства табл 2.7.

Таблиця 2.7

Ресурсне забезпечення ФГ «Петрунь»*

Показники	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2023р. до 2021р., %
Всього землі, га	815,6	799,5	799,5	98,0
в т. ч. сільськогосподарські угіддя	815,6	799,5	799,5	98,0
із них: рілля	815,6	799,5	799,5	98,0
Середньорічна кількість працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, осіб.	18	15	15	83,3
Вартість активів, тис. грн.	15992	19900	19594,5	122,5
Вартість необоротних активів, тис. грн.	5916,4	6366,8	5754,8	97,3
Вартість основних засобів (середньорічна залишкова вартість), тис. грн.	5443,1	5857,5	5294,5	97,3
Вартість оборотних активів, тис. грн.	8066,9	10968,0	11279,9	139,8
Припадає на 1-го працевдатного сільськогосподарських угідь, га:	45,3	53,3	53,3	117,6
Поголів'я, на кінець року:				
Свиней	62,25	52,25	64,5	103,6
в тому свиноматки	8	6	8	103,6

*Джерело: побудовано за даними [59]

Земельні ресурси - сукупний природний ресурс поверхні суші як просторового базису розселення і господарської діяльності, основний засіб виробництва в сільському та лісовому господарстві.

Таблиця 2.8

Структура посівних площ та валове виробництво продукції*

Культура	Площі, га			Валове виробництво, ц		
	2021р.	2022р.	2023р.	2021р.	2022р.	2023р.
Пшениця озима	203,9	239,8	215,9	13865,9	14390,6	14030,8
Ячмінь озимий	97,9	79,9	103,9	3425,7	2558,3	3741,6
Кукурудза на зерно	89,7	119,9	119,9	7895,4	10193,3	10433,2
Овес	40,8	56,0	40,0	1223,5	1790,8	1239,2
Горох	122,3	87,9	103,9	4037,4	2638,3	3637,6
Соняшник	138,7	111,9	151,9	3466,5	2462,4	3493,7
Ріпак озимий	122,3	103,9	64,0	2202,2	1870,8	1279,2

*Джерело: побудовано за даними [59]

Ресурсне забезпечення є основою успішної діяльності будь-якої організації. Проте для виробничих підприємств даний фактор відіграє іноді визначальну роль, оскільки зв'язаний із мірою задоволення потреб населення. В складі ресурсного забезпечення діяльності виробничих підприємств найчастіше розрізняють матеріальні, трудові і фінансові ресурси. Для ефективного розвитку однією з необхідних умов є наявність ресурсів, які задіяні в процесі діяльності підприємства.

Ресурси є фактором внутрішніх резервів, ефективне використання яких дає змогу забезпечувати як потреби підприємства зокрема, так і потреби суспільства загалом. Значення та вплив ресурсів на ефективність роботи підприємства визначається роллю, яку відіграє ресурс для досягнення цілей підприємства, можливостями його заміни, рівнем впливу ціни на окремі ресурси та оцінюється системою показників, що характеризують ефективність використання ресурсів підприємства та визначають їх вплив на кінцеві результати діяльності.

Для ефективного розвитку підприємства важливим є оцінювання використання його ресурсів. При цьому потрібно оцінити ступінь залучення ресурсів в господарський обіг, ступінь використання активної частини потенціалу та ефективність вкладених ресурсів у формування та розвиток ресурсного потенціалу. Під оцінюванням ресурсного забезпечення підприємства розуміється визначення величини економічних ресурсів, якою володіє і розпоряджається, і економічного результату їх ефективного використання в натуральному і вартісному вираженні [52].

Слід зазначити, що ресурсне забезпечення підприємства кожної галузі характеризується структурою необхідних і доступних ресурсів залежно від галузевої належності, характеру виробництва, місцезнаходження; системою прийняття рішень щодо ресурсного забезпечення розробки та виконання ресурсних стратегій, оптимальним співвідношенням ресурсів для досягнення певних цілей розвитку підприємства.

РОЗДІЛ 3. ПРОЕКТУВАННЯ РОЗВИТКУ МАЛИХ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР НА ПЕРСПЕКТИВУ

3.1. Оптимізація виробничої структури фермерського господарства як фактор підвищення їх конкурентоспроможності

За умов постійного зростання конкуренції на аграрному ринку питання підвищення конкурентоспроможності продукції аграрних формувань набуває дедалі все більшої уваги вітчизняних науковців і практиків. Обґрунтування ефективного конкурентоспроможного ведення виробничо-господарської діяльності аграрних формувань потребує багатоваріантних розрахунків оптимального використання земельних, трудових, матеріальних й фінансових ресурсів із врахуванням процесів спеціалізації виробництва, ускладнення міжгосподарських зв'язків при різних стратегіях економічного розвитку даного господарюючого суб'єкта в умовах необхідності подальшої інтенсифікації виробництва та невизначеності його зовнішнього середовища господарювання [27].

Галузева структура виробництва залежить від таких факторів: рівня спеціалізації та кооперування на виробництві; рівня впровадження досягнень науково-технічного прогресу; розвитку електрифікації, механізації та автоматизації виробництва; наявності природних ресурсів та корисних копалин; суспільно-політичних умов та геополітичного становища держави; кліматичних умов та розвитку транспорту; росту матеріального і культурного рівня населення [29].

Економіко-математична модель -це виражена у формально-математичних термінах економічна абстракція, логічна структура якої визначається як об'єктивними властивостями предметами опису, так і суб'єктивним цільовим чинником дослідження, для якого цей опис робиться. Конструктивно кожна математична модель представляє собою сукупність взаємопов'язаних математичних залежностей, що відображають певні групи реальних економічних залежностей. Тип математичної моделі залежить як від

природи системи, так і від задач дослідження. У загальному випадку математична модель системи містить опис множини можливих станів останньої та закон переходу з одного стану до іншого (закон функціонування)[30,31,32].

Завдяки побудові економіко-математичної моделі можна визначити основні параметри розвитку поточного і перспективного планування, використання цих даних для аналізу сформованої структури виробництва, що дозволяє виявити більш доцільні шляхи використання ресурсів і можливості збільшення обсягів виробництва, спираючись на фактичні дані за попередні роки. Для цього необхідно визначити:

- напрям господарської діяльності;
- об'єм виробничих потужностей;
- шляхи надходження виробних ресурсів, їх види та обсяги;
- джерела задоволення потреб тварин у кормах (з допомогою кормів власного виробництва); види тварин, котрим передбачається оптимізація кормових раціонів;
- організація зеленого та сухого корму;
- види продукції, за якими встановлюється державне замовлення, обсяги реалізації на ринку, продаж робітникам і службовцям, внутрішньогосподарських потреб; - розміри галузей, які треба обмежити [28].

Щодо оптимізації виробничої структури сільськогосподарських підприємств, то вона здійснювалася шляхом економіко-математичного моделювання [2] за даними виробничо-господарської діяльності фермерського господарства (ФГ) "Петрунь".

Основними видами діяльності цього господарства є вирощування зернових. Площа сільськогосподарських угідь ФГ "Петрунь" становить 799 га, в тому числі ріллі — 799 га, середньорічна чисельність працівників складає 15 особи, з яких 11 зайнято в галузі рослинництва, а 4- у тваринництві, рівень рентабельності господарської діяльності склав 41,6 %, у тому числі по рослинництву — 48,2%.

Як видно з наведених даних, господарювання даного економічного суб'єкта є рентабельним, але для підвищення його конкурентоспроможності на ринку продукції рослинництва, потрібною є низка організаційно-економічних заходів щодо оптимізації виробничої структури цього фермерського господарства.

Основними змінними у моделі оптимізації виробничої структури фермерського господарства є: площі сільськогосподарських культур за різним призначенням використання продукції; площі природних кормових угідь; потреба в додаткових обсягах добрив, трудових, кормових, земельних та інших ресурсах, необхідних для успішної діяльності підприємства; показники обсягів виробництва валової та товарної продукції (грошові надходження) та витрат на їх одержання.

Область допустимих розв'язків задачі оптимізації виробничої структури сільськогосподарського підприємства обмежена умовами, а саме: з використання сільськогосподарських угідь; вимог дотримання сівозмін; з використання трудових ресурсів та основних засобів виробництва; з виробництва та використання кормів з можливістю їх купівлі в підприємстві та іншими умовами. В економіко-математичній моделі задачі передбачені умови з гарантованих обсягів виробництва та реалізації сільськогосподарської продукції. У моделі представлена група умов, що визначає показники ефективності використання.

Визначення оптимального поєднання галузей в сільськогосподарському підприємстві, забезпечуючи отримання максимального прибутку, тобто сукупність визначень $(x_j, x'_j, x''_j) \geq 0$, при яких досягається максимальне значення F — загального розміру прибутку, здійснюється за формулою:

$$F_{\max} = \sum_{j \in I_1 \cup I_2}^n c_j x_j$$

Для розв'язання моделі необхідне застосування певних умов:

- використання трудового потенціалу;
- використання сільськогосподарських земель

- умови з визначення величини виробничих
- витрат за їх елементами;
- умова з використання фінансових ресурсів;
- використання добрив;
- виробництво та використання кормів;
- мінімальні об'єми виробництва;
- умови невід'ємності змінних.

Розширена матриця економіко-математичної задачі включає 16 змінних невідомих величин, із яких 6 – шукані значення посівних площ сільськогосподарських культур та сівозмін, поголів'я тварин, на які накладено 16 обмежень. Інші змінні – це розрахункові величини закуплених добрив, робочої сили, сумарних виробничих затрат, валової та реалізованої продукції. Норма затрат виробничих ресурсів визначені у відповідності з діючими нормативами та з врахуванням сучасних тенденцій в економіці сільського господарства, технологіями, що застосовуються і необхідністю підвищення продуктивності праці [33].

З даної економіко-математичної моделі для господарства можна змінити структуру провадження з метою отримання максимального прибутку, виходячи з наявного ресурсного потенціалу

Задачу вирішено за допомогою програми Microsoft Excel – функція “Пошук рішення”. В результаті вирішення економіко-математичної задачі отримано оптимальні значення структури посівних площ, які дозволяють забезпечити оптимальне співвідношення між виробництвом продукції рослинництва і тваринництва та сприяють підвищенню рентабельності господарювання.

Оптимізована структура посівних площ передбачає зростання частки посівів зернових культур та зменшення на цю ж величину частки технічних кукурудзи, овесу, гороху (табл. 3.1)

Таблиця 3.1

Склад і структура посівних площ в ФГ «Петрунь» за оптимальним планом*

Види продукції	В середньому за 2021-2023 рр.		Проект на 2026 р		2026 р. до середнього	
	га	%	га	%	га	%
Пшениця озима	227,9	24,7	255,8	32,0	28,0	112,3
Ячмінь озимий	104,6	13,0	127,9	16,0	23,3	122,3
Кукурудза на зерно	112,5	13,7	103,9	13,0	-8,6	92,4
Овес	37,6	5,7	16,0	2,0	-21,6	42,5
Горох	94,1	13,0	24,0	3,0	-70,1	25,5
Соняшник	131,5	16,7	191,9	24,0	60,4	145,9
Ріпак озимий	96,7	12,0	79,9	10,0	-16,8	82,6
Площа посівів, всього	804,9	98,7	799,478	100,0	-5,4	99,3

*Джерело: побудовано за даними [59]

Товарний асортимент підприємства згідно оптимального плану представлено в таблиці 2.3. Серед зернових культур відмічаємо зростання обсягів виробництва пшениці озимої, ячменю, кукурудзи. Зменшення виробництва відбуватиметься вівса, гороху. За рахунок підвищення урожайності, очікується збільшення валового всіх культур.

Таблиця 3.2

Обсяги виробництва основних видів продукції в ФГ «Петрунь» за оптимальним планом, ц*

Види продукції	В середньому за 3 роки	Проект на 2026р.	2026 р. до середнього	
Пшениця озима	14615,4	18292,1	3676,6	125,2
Ячмінь озимий	3625,6	5065,5	1439,9	139,7
Кукурудза на зерно	9739,2	9946,3	207,1	102,1
Овес	1170,0	545,2	-624,7	46,6
Горох	3064,7	923,4	-2141,3	30,1
Соняшник	3079,6	4854,4	1774,9	157,6
Ріпак озимий	1784,1	1758,9	-25,2	98,6
Продукція тваринництва	225	281,5	56,3	125
Приріст живої маси свиней	225,2	281,5	56,3	125,0

*Джерело: побудовано за даними [59]

Обсяги виробництва технічних культур зменшилися на 22,28 %, зокрема за рахунок зменшення обсягів виробництва овесу та гороху. В тваринництві планується отримати 281,5 ц приросту живої маси свиней, що на 25% більше, ніж середнє значення .

Згідно здійснених оптимізаційних розрахунків, виробничий напрям ФГ «Петрунь» з технічно-зернового зміниться на зерно-технічний з розвиненим свинарством (табл. 3.3).

За оптимальним планом частка виручки від реалізації зернових культур у загальній сумі грошових надходжень складатиме 90,1%, продукції тваринництва – 9,9 %.

Таблиця 3.3

Виробничий напрям ФГ «Петрунь» за оптимальним планом*

Вид продукції або галузь	В середньому за три роки		План на 2026 р.		План до середнього	
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Продукція рослинництва	27122,6	90,1	34958,8	90,1	7836,2	128,9
Пшениця озима	10081,8	33,5	14218,3	36,6	4136,5	47,5
Ячмінь озимий	2444,8	8,1	3740,5	9,6	1295,7	14,9
Кукурудза на зерно	6417,0	21,3	7417,8	19,1	1000,7	11,5
Овес	626,7	2,1	349,4	0,9	-277,3	-3,2
Горох	1871,0	6,2	630,5	1,6	-1240,5	-14,3
Соняшник	3560,6	11,8	6220,9	16,0	2660,3	30,6
Ріпак озимий	2120,7	7,0	2381,4	6,1	260,7	3,0
Продукція тваринництва	2992,5	9,9	3856,6	9,9	864,1	9,9
приріст живої маси свиней	2992,5	9,9	3856,6	9,9	864,1	9,9
Продукція сільського господарства	30115,1	100,0	38815,3	100,0	8700,3	100,0

*Джерело: побудовано за даними [59]

Зазначені вище зміни позитивно вплинуть на кінцеві результати господарської діяльності даного господарства. Так, планується зростання виручки від реалізації продукції на 28,8%.

Таблиця 3.4

**Фінансові результати та ефективність господарської діяльності ФГ
«Петрунь» за оптимальним планом***

Показники	В середньому за 3 роки	Проект на 2026р.	Проект до середнього	
			+(-)	%
Вартість валової продукції (у постійних цінах 2016 р.), тис. грн.	30115,0	31052,2	937,20	119,05
Дохід від реалізації продукції, тис. грн.	22586,3	24531,3	1945,0	108,6
Повна собівартість продукції, тис. грн.	15999,7	18171,1	2171,4	113,6
Прибуток від реалізації продукції, тис. грн.	6586,6	12204,65	5618,0	185,3
Рентабельність продукції, %	41,2	67,2	26,0	X

*Джерело: побудовано за даними [59]

Отже, запропоновані заходи щодо оптимізації структури виробництва сільськогосподарської продукції в досліджуваному підприємстві дозволять підвищити ефективність його господарської діяльності з 41,2% до 67,2% без вкладення додаткових коштів.

3.2. Пріоритетні напрями розвитку малих форм господарювання в аграрному секторі

Ринкові умови господарювання безпосередньо впливають на функціонування агропромислового виробництва і формування продовольчих ринків регіону зокрема. Малий бізнес у сільській місцевості сьогодні є одним із визначних чинників її розвитку, але його роль як «реаніматора» економічного розвитку регіону в напрямі ринкових відносин, також у подоланні соціально-економічних криз, що виникли в перехідний період, була трохи переоціненою [56].

В даний час формування та розвиток інтегративних структур мають загальні передумови загальносвітових процесів концентрації виробництва; у передових країнах кооперація та агропромислова інтеграція зайняли гідне

місце на ринках і відіграють значну роль у їхньому соціально-економічному розвитку. Об'єктивною основою становлення та розвитку інтегрованих структур в АПК є складна система виробничо-фінансових відносин між усіма учасниками. Формується інтегрована економіка, в якій взаємодіють «різні сфери економіки, як правило, сільськогосподарська та промислова, що ефективно працюють разом та взаємозалежні» [57]

Таким чином, основними факторами, що найбільш сприяють агропромисловій інтеграції, у сучасний період виступають:

1. Необхідність відновлення зруйнованих виробничо-господарських зв'язків між сільським господарством та переробною промисловістю.
2. Диспаритет цін на продукцію сільського господарства та матеріально-технічні ресурси.
3. Можливість взаємовигідного обміну під час просування товару від виробника до споживача.
4. Можливість підвищення ефективності управління власністю.
5. Досягнення балансу інтересів учасників на основі їх координації та управління в агропродуктових формуваннях [58].

Основна мета створення інтегрованих формувань – максимальний прибуток учасників об'єднання та забезпечення їх стійкості в умовах ринкової економіки. Світовий досвід показує, що такі структури ефективніші і пристосовані до умов ринкової економіки.

Розширення міжгосподарських зв'язків в аграрному секторі на основі здійснення інтеграційних процесів підвищує інвестиційну привабливість сільського господарства. А інвестиції в аграрну сферу економіки – це нова техніка та технології та, як наслідок, стабілізація агропромислового виробництва, підвищення його економічної ефективності [59].

Інтеграція відбувається на різних рівнях та за різними напрямками. Основні напрямки, що зустрічаються на практиці: кооперація сільськогосподарських підприємств з обслуговуючими та переробними підприємствами; об'єднання всіх учасників у єдиний холдинг на основі

спільної власності; створення асоціацій по всьому ланцюгу виробництва; організація фінансово-промислових груп. Існує ряд переваг агропромислової інтеграції, саме тому необхідність у ній обумовлена тим, що вона дозволяє: ефективно розподіляти ресурси між суб'єктами інтеграції; згладити сезонність в аграрному виробництві та в отриманні доходів за рахунок комбінування багатьох видів діяльності; зменшити залежність від погодних та кліматичних умов за рахунок просторової диверсифікації; протистояти стихії ринку сільськогосподарської продукції шляхом великомасштабного планування та консолідації пропозиції; підвищити конкурентоспроможність агробізнесу; зменшити трансакційні витрати; підвищити інвестиційну привабливість сільськогосподарського виробництва [60]

За часів незалежності держави в регіонах широкого розповсюдження набули різноманітні організаційні форми вертикальної інтеграції у вигляді асоціацій, союзів, споживчого кооперативу, простого товариства, акціонерного товариства, формування холдингового типу та ін. Усі вони мають у своєму складі дві або кілька поступових стадій виробництва та збуту продукції.

Вибір тієї чи іншої моделі агропромислової інтеграції залежить від виробничо-економічного стану в регіоні, стану продовольчого ринку, форм об'єднаного капіталу, можливостей головного підприємства і, нарешті, рішень регіональних органів влади. Формування та функціонування інтегрованих агропромислових об'єднань відбувається на основі реорганізації й удосконалення міжгосподарських зв'язків в аграрному секторі, водночас вирішується проблема зближення інтересів між сільськогосподарськими товаровиробниками, переробними й обслуговуючими підприємствами [56].

Важлива роль у досягненні ефективного розвитку фермерських господарств належить обслуговуючим кооперативам, адже вони здатні подолати ті проблеми, які сільськогосподарські виробники не можуть вирішити поодино. Як свідчить досвід діяльності розглянутого нами фермерського господарства, об'єктивні умови їх розвитку зумовлюють необхідність об'єднання з різними формами господарювання для створення власних

структур з переробки та реалізації продукції, організації виробничо-технічного обслуговування тощо. Кооперування фермерів дасть можливість не тільки ефективніше використовувати власні незначні ресурси та раціонально розподіляти свої сили, але і суттєво підвищувати результативність виробництва [61].

Серед господарств багатьох країн Європи і Азії набуло поширення кооперування для спільного використання сільськогосподарської техніки. Найпростішою і найпоширенішою формою кооперування господарств у їх спільному використанні є сусідська допомога. Коли в одного із сусідів є одні технічні засоби, а в деяких з них – інші, які вони в разі потреби тимчасово можуть надати один одному в користування. Заслуговує на увагу практика створення кооперативних форм міжгосподарського використання техніки – „машинні гуртки”, „машинні ринги” тощо [61].

Кооперативи для фермерів – можливість виходу на ринок. У деяких галузях, наприклад, молочному скотарстві – це надзвичайно критична річ для забезпечення належного рівня якості кінцевої продукції. Тому кооперативи важливі. На жаль, Україна при потужному розвинутому господарюванні налічує лише 590 економічно активних кооперативів. Тоді як в Австрії чи Данії з усього об'єму молока кооперативами виробляється 97%. Тому у нас величезний потенціал і потреба, щоб кооперативи утворювалися [62].

Кооперативний рух серед дрібних та середніх товаровиробників – один із дієвих європейських інструментів сталого сільського розвитку. Більшість дрібних та середніх сільгоспвиробників взагалі не мають або мають вкрай обмежені можливості для первинної обробки та зберігання зібраного урожаю. Вони не в змозі забезпечити ефективного просування і збуту своєї продукції на ринку. Кооперативні ж формування таку можливість надають. Вони дозволять включити вироблене у фермерських і селянських господарствах до маркетингового ланцюга, підвищити вартість продукції шляхом покращення первинної обробки і зберігання. Крім того, кооперативи стануть ефективним

механізмом згуртування селян і нададуть можливість вирішити низку їхніх соціально-економічних проблем [63, с. 27].

Для успішного розвитку сільськогосподарської кооперації аграрна політика держави повинна бути доповнена трьома основними принципами [64].

По-перше, економічна політика держави по відношенню до сільськогосподарської кооперації повинна базуватися на системному принципі визнання рівноправності всіх форм організації сільгоспвиробників, державна підтримка повинна надаватися сільгоспвиробникам незалежно від форми їх організації.

По-друге, слід брати до уваги те, що поточний стан сільськогосподарської кооперації не дозволяє кооперативам виходити не тільки на національний, але навіть на регіональний рівень, тому необхідні заходи щодо підтримки кооперативів на локальному рівні, що створить для них потенціал подальшого зростання.

По-третє, сільськогосподарська кооперація повинна розглядатися як одна з рівноправних форм організації сільськогосподарського виробництва, але не як «остання надія» для виправлення критичної економічної ситуації в сільських територіях.

Необхідно також проводити навчання регіональних і муніципальних чиновників основам споживчої кооперації, а також зарубіжного досвіду кооперативного руху з метою поліпшення законодавчих та політичних умов розвитку кооперативів.

3.3. Перспективи розвитку малих форм господарювання

Фермери - це власники чи орендарі земельних угідь, які ведуть своє господарство сім'єю та/або з використанням найманої робочої сили. Починаючи з травня 2016 року, фермерське господарство може бути створене в одній із двох організаційно-правових форм за рішенням засновника:

- 1) як юридична;

2) як фізична особа - підприємець.

Фермерство як форма господарювання на селі має важливе значення не тільки для АПК, а взагалі для всіх сфер матеріального виробництва. Тому розвиток фермерства слід досліджувати в контексті здійснення змін, які відбуваються у сферах суспільних відносин.

Потрібно відмітити, що характерними особливостями фермерських господарств є переважно малі розміри, незначні за обсягом початковий капітал і площі земельних ділянок, опора на власні кошти, орієнтація на кон'юнктуру ринку, зосередження на випуску товарної продукції, комерційний розрахунок, ризик, підприємливість. Активізація фермерства створює сприятливі умови для розвитку малого сільського бізнесу [42].

Для фермерських господарств в Україні вирощування продукції - лише один аспект сільськогосподарської діяльності. Реалізація виробленої продукції є щонайменше такою важливою, як і її вирощування. Проте багато фермерських господарств зіштовхуються з рядом проблем у цьому процесі, з обмеженою доступністю до ринків збуту. Незважаючи на вирощену якісну продукцію, вони можуть не мати доступу до каналів реалізації, що може призвести до втрати потенційних прибутків. Відсутність інформації про ринкову кон'юнктуру і реальні ціни на продукцію може ускладнити процес визначення цін на свою продукцію та вибір оптимального часу для реалізації.

Малі розміри фермерських господарств не дають змоги вести ефективне сучасне виробництво. На нашу думку, державі необхідно вирішити стосовно цих підприємств такі науково обґрунтовані питання: забезпечувати їх консультативно-освітніми послугами (створення інформаційно-консультативних служб); вживати заходи для підтримання зайнятості сільської молоді; надавати субсидії на купівлю мінеральних добрив і цільові кредити на нову техніку, підвищення якості насіння і порідності тваринництва; розвивати споживчу кооперацію, яка є ефективним механізмом доведення продукції до споживачів; розширювати довгострокове кредитування, субсидіювання

відсоткових ставок; поліпшувати лізинг сільськогосподарської техніки, оснащення та поголів'я [34].

Крім того, існуючі канали реалізації продукції можуть бути спрямовані на забезпечення інтересів посередницьких структур, а не безпосередніх виробників сільськогосподарської продукції. Це може вплинути на доходи фермерів і призвести до їхньої недооцінки на ринку [18].

Тому важливо розвивати навички з пошуку вигідних каналів збуту та встановлення прямих відносин з покупцями. Також фермери можуть співпрацювати в рамках кооперативів або об'єднуватися в агропромислові об'єднання для спільної реалізації продукції. Це допоможе збільшити їхню конкурентоспроможність і забезпечити більше стабільний дохід.

Перспективи розвитку фермерських господарств є об'єктом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Дослідження підтверджують, що, незважаючи на складнощі економічного характеру, які власники фермерських господарств зазнають, такі як пошук вигідних ринків збуту, нестача матеріально-технічних ресурсів та відсутність фінансових ресурсів для їх придбання і оновлення, а також необхідність відповідних засобів зберігання та переробки сільськогосподарської продукції, фермерські господарства виявляють високу стійкість [18].

Сильною стороною фермерських господарств є їхня здатність працювати в умовах великого ризику та невизначеності, які є характерними для сільськогосподарської галузі. Незважаючи на це, вони зберігають свою структуру, функції та самобутність. Фермерство володіє високим рівнем адаптивності до ринкових сигналів і гнучко реагує на зміни ринкової кон'юнктури, шляхом змін виробничих програм, спеціалізації та диверсифікації господарської діяльності [18].

У більшості країн Східної Європи фермерські господарства є основою сільськогосподарського виробництва. Із-поміж усіх видів сільськогосподарських підприємств найпоширенішими в економічно розвинених країнах є сімейні ферми, які, як правило, ведуть господарство

власними силами або використовують частково найману робочу силу для сезонних робіт. У більшості країн Європи та Америки будь-яке сільськогосподарське підприємство вважається фермою. Водночас не варто ідеалізувати селянські й фермерські господарства. Багато з них щорічно банкрутують, не витримуючи конкуренції з великими господарствами. Відбуваються постійна концентрація сільськогосподарського виробництва, витіснення дрібних ферм великими [34].

Вирішення проблеми реалізації продукції може бути за рахунок створення оптових продовольчих ринків, метою яких є поліпшення умов просування продукції фермерських господарств до споживача, що дасть змогу фермерам вийти на прямі зв'язки з реалізації продукції без посередників. Також для зберігання вирощеної продукції фермерам потрібно створювати власну кооперацію з іншими виробниками сільськогосподарської продукції.

Одним із напрямів підвищення конкурентоспроможності фермерських господарств на ринку сільськогосподарської продукції є виробництво екологічно чистої продукції, виробництво якої не можуть забезпечити великі агрохолдинги та підсобні господарства.

У законодавчому плані пропонується розділити фермерські господарства за їх площею та спеціалізацією, тому що площі 500, 100, 10 га будуть вважатися фермерським господарством, хоча кожне з цих господарств уже відрізняється виробничими потужностями, фінансовими можливостями та кількістю робітників [35].

Проведений аналіз показав, що основними факторами, які негативно впливають на розвиток фермерства в Україні, є: труднощі зі збутом виробленої продукції через падіння платоспроможного попиту населення, монополізм і нечесна конкуренція заготівельних і торговельних організацій, нестача власного вантажного транспорту, нерозвиненість сільськогосподарської кооперації та ін.; складна система оподаткування: незважаючи на наявність пільг і спеціальних режимів, розмір податків та обов'язкових платежів є непропорційно високим, а система оподаткування й звітності досить громіздкою і

складною. Це зумовлює вилучення у фермерів значної частини оборотних коштів, робочого часу, збільшує собівартість продукції та штовхає їх на приховування доходу; неврегульованість земельних відносин, що пов'язано зі складністю оформлення власності на землю [44].

Стратегію розвитку малого підприємництва також можна розглядати з двох позицій: із погляду значення для економічного розвитку держави (підприємницька діяльність – джерело засобів до існування, прибуток спрямовується на особисте споживання і для держави тільки підвищує рівень стабільності; укрупнення і розвиток підприємства збільшує прибуток і базу оподаткування) і з погляду суспільного розвитку (створення нових робочих місць і зниження рівня безробіття) [7, с. 57].

ВИСНОВКИ

Для підвищення ефективності функціонування малих підприємницьких структур пропонуємо такі перспективні шляхи їхнього розвитку:

- вдосконалення чинних і запровадження нових державних програм підтримки фермерських господарств, програми формування ринків збуту, державних закупівель, страхування ризиків;
- вирощування органічного типу сільськогосподарських культур (овочі, плодовагідні культури, нішеві культури);
- кооперація збутової діяльності;
- підтримка фермерських господарств, що займаються вирощуванням льону;
- диверсифікація виробництва фермерськими господарствами.

Для сталого розвитку необхідно:

- вдосконалення вітчизняного законодавства, податкової, митної фінансово – кредитної політики;
- сприяння експорту з метою розширення зовнішніх ринків збуту для українських експортерів;
- стимулювання внутрішнього попиту на продовольство;
- підвищення конкурентоспроможності національних виробників за рахунок покращення якості та безпеки продукції шляхом впровадження міжнародних стандартів якості;
- сприяння зростання конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників на внутрішніх і зовнішніх ринках шляхом проведення реструктуризації збиткових сільськогосподарських підприємств, ефективного державного регулювання аграрних ринків, використання ефективних механізмів підтримки сільськогосподарських товаровиробників;
- державна підтримка розвитку обслуговуючої та збутової кооперації, дрібних товаровиробників і формування для них ринкової інфраструктури; сприяння розвитку сільської місцевості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Національний інститут стратегічних досліджень Проблеми розвитку малого та середнього бізнесу в Україні як основного джерела робочих місць [URL]://niss.gov.ua/doslidzhennya/sotsialna-polityka/problemy-rozvytku-maloho-ta-serednoho-biznesu-v-ukrayini-yak
2. Торгово-промислова палата України: Стан розвитку малого бізнесу, державна політика щодо малого бізнесу та рекомендації URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/5fe46a6b59923480842013.docx>
3. Комарницький І., Офік М. Проблеми розвитку малого та середнього підприємництва // Регіональна економіка. 2005. № 4. С. 50-58.
4. Тимченко О. І. «Ефективна економіка» Проблеми та перспективи розвитку малого підприємництва в регіонах України URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4135>
5. Кузьмін О. Є. Малі форми підприємництва: Навчальний посібник. Львів: «Центр Європи», 2019. 274 с
6. Данько Ю.І., Ладика Н.М., Сучасні аспекти розвитку малого інноваційного підприємництва в аграрному секторі економіки. Вісник Сумського національного аграрного університету. випуск №1, 2023, с. 34
7. Вернюк Н.О., Дяченко М.І. Регулювання інноваційного розвитку аграрного сектору України. Ефективна економіка 2021. №4. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.4.96
8. Бойко В.В., Крупа В.Р. Механізми та інструменти управління розвитком суб'єктів малого підприємництва АПК. Агросвіт. 2019. №20. С. 3-10.
9. Varnaliy Z.S. (2008), *Male pidpryyemnytstvo: osnovy teorii i praktyku* [Small business: basics of theory and practice], Knowledge, Kyiv, Ukraine.
10. Міца В.В., Малий бізнес як суб'єкт економічної системи регіону [Електронний ресурс] Науковий вісник Ужгородського національного

університету. Серія :Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. №20(2). С.123-126. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2018_20\(2\)__28](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2018_20(2)__28)

11. Білик Т.О. Мале підприємництво: розвиток та прибутковість. Формування ринкових відносин в Україні. 2014. № 10. С. 78–84.

12. Мостовий Г. І. Агробізнес: державне регулювання: монографія. Х.: Основа, 2002. 300 с.

13. Чуприна Л.В., Юзовицька С.А. Світовий досвід розвитку малого підприємництва та його використання в Україні. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2019/32_2019_ukr/41.pdf (дата звернення: 17.02.2021).

14. Губені Ю. Е. Основи підприємництва та агробізнесу: навч. посіб. / Ю. Е. Губені. Львів: Укр. технології, 2002. 256 с.

15. Слав'юк Р. А. Асоційовані форми аграрного бізнесу: особливості утворення, практика функціонування, перспективи регулювання: монографія. Р. А. Слав'юк. Луцьк: Ред-вид. “Вежа Вол. держ. ун-ту ім. Лесі Українки”, 2000. 321 с.

16. Брюховецький І. М. Основи підприємницької діяльності та агробізнесу: навч. посібник. І. М. Брюховецький. Суми: Вид-во “Козацький Вал”, 2001. 474 с

17. Розвиток малих аграрних підприємств у ринковому інституційному середовищі: індикатори та ефективність: монографія. / Лупенко Ю.О., Шпикуляк О.Г., Малік М.Й. та ін.; за ред. О.Г. Шпикуляка. К. : ННЦ «ІАЕ», 2017. 204 с.

18. Фермерські господарства в Україні: стан та перспективи розвитку/ Електронний науково-практичний журнал «Проблеми сучасних трансформацій». URL: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2023-9-04-14>

19. Malik, M.I., Shpykuliak, O.H., & Pekhov, V.A. (2015). Rozvytok kooperatyvnykh vidnosyn v ahrarnii sferi ekonomiky [Development of cooperative relations in the agrarian sector of economics]. *Stalyi rozvytok ekonomiky – Sustainable development of the economy*, 3, 5–11. [In Ukrainian].

20. Бойко В.В., Крупа В.Р. Механізми та інструменти управління розвитком суб'єктів малого підприємництва АПК. *Агросвіт*. 2019. №20. С. 3-10.
21. Жураковська Л. А., Стан і перспективи розвитку малих форм господарювання в аграрному секторі. *Проблеми економіки*. 2020. № 2. С. 104-110.
22. Амонс С. Е., Фермерські господарства та їх роль у розвитку аграрного сектору економіки. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 5. С. 17-28.
23. Полятикіна Л.І., Кадацька А.М. Стан та перспективи розвитку фермерських господарств в Україні. *Інноваційна економіка*. 2016. № 1-2. С. 43–47.
24. Янчук Ю. В., Шидлівська І.І, Купчак М.Я. Проблемні питання розвитку мікропідприємства, малого та середнього підприємництва в Україні URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua/bitstream/123456789/8451/1>
25. Марченко В. М. Сучасні тенденції розвитку малого підприємництва в Україні. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут»*. 2021. № 19. С. 82-88. URL: <https://doi.org/10.20535/2307-5651.19.2021.225854>
26. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
27. Есаулов В. А. Оптимізація виробничої структури сільськогосподарських підприємств як умова підвищення конкурентоспроможності їх продукції. *Агросвіт*. 2016. № 6. С. 80-86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2016_6_16
28. Бігдан М.Г. Перспективи оптимізації виробничої структури підприємства для підвищення рівня рентабельності. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського*. Випуск 6/2014 (89). Частина 2, 2014. 90с.
29. “Optimization of the production structure of agricultural enterprises” available at: <http://ukrefs.com.ua/page,2,213895-Optimizaciyaiproizvodstvennoiy-struktury-sel-skohozyaiystvennogopredpriyatiya.html> (accessed August 12, 2014).

30. Бродський Ю.Б., Данкевич В.Є. Економіко-математична модель оптимізації виробничої структури високотоварних сільськогосподарських підприємств. Вісник ЖДТУ. №1 (55). 2011. С. 180-183.

31. Гатаулін А.М. та ін. Економіко-математичні методи в плануванні сільськогосподарського виробництва. К.: Вища школа, 1989. 260 с.

32. Горобець Н.М., Дьяченко Н.К. Економіко-математичні підходи до оптимізації виробничої програми аграрних підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 13. С. 30-34.

33. Прикладні аспекти економіко-математичного моделювання виробничої діяльності підприємств аграрного сектору. Economic Bulletin of the Black Sea Littoral. 2021, Issue 2 [URL]: <http://lib.osau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4113/1/6.pdf>

34. Перспективи розвитку фермерських господарств в Україні Ступень Н., Дудич Л, Дудич Г.. Аграрна економіка. 2020. Т. 13, № 1-2. С. 95-100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ae_2020_13_1-2_14

35. Перспективи розвитку фермерських господарств в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс] / Є. В. Бутенко, Р. А. Харитоненко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2016. Вип. 247. С. 45-52. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_econ_2016_247_5

36. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

37. Горьовий В. П. Фермерство України: теорія, методологія, практика : монографія. В. П. Горьовий. К. : ННЦ ІАЕ, 2007. 540 с.

38. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення умов ведення бізнесу (дерегуляція): закон України, редакція від 01.05.2016. [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/191-19>

39. Збарський В. К. Трансформація селянських домогосподарств у фермерські господарства / В. К. Збарський, О. І. Здоровцов, Ю. О. Нестерчук, А. М. Шатохін // Збірник наукових праць уманського національного університету садівництва. 2012. № 78, ч. 2 «Економіка». С. 76–87.

40. Купріянич І. П. Концепція розвитку сімейних фермерських господарств в Україні з досвіду зарубіжних країн. Науково-виробничий журнал «Землеустрій, кадастр і моніторинг земель». 2016. № 1–2. С. 32–40.

41. Томич І. Ф. Терниста дорога українського фермера. До 20-річчя фермерського руху (історія становлення та розвитку АФЗУ). І. Ф. Томич. К. : Авіцена, 2010. 288 с.

42. Український державний фонд підтримки фермерських господарств. Звіт за 2015 рік [Електронний ресурс]. URL: <http://udf.gov>.

43. Яворська Т.І. Державна підтримка фермерських господарств: сучасні реалії. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). 2013. № 4. С. 250–254.

44. Фермерські господарства та їх роль у розвитку аграрного сектору економіки [Електронний ресурс] / С. Е. Амонс // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2019. № 5. С. 17-28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efmapnp_2019_5_4

45. Lupenko Yu.O., Kropyvko M.F., Malik M.Y. (2015). Intehratsiia ta samoorhanizatsiia ahrarnoho biznesu v umovakh detsentralizatsii vlady. [Integration and self-organization of agrarian business in the conditions of decentralization of power]. monorhafiia: Kyiv. NNTS IAE, 444. [in Ukrainian].

46. Stratehiia rozvytku pidpriemnytstva: ekspertne bachennia. Available at: https://platforma-msb.org/wp-content/uploads/2016/10/strategy_prn_new.pdf.

47. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi prohramy stymuliuвання ekonomiky dlia podolannia nehatyvnykh naslidkiv, sprychynenykh obmezhuvalnymy zakhodamy shchodo zapobihannia vynyknenniu i poshyrenniu hostroi respiratornoi khvoroby COVID-19, sprychynenoi koronavirusom SARS-CoV-2, na 2020–2022 roky.

Available at: <http://kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnoyi-programi-stimulyuvannya-ekonomiki-534-270520>

48. Рижакова Г. М. Роль і місце малого підприємництва в національній економіці України [Електронний ресурс]. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=450>

49. Eurostat [електронний ресурс]. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/browse-statisticsby-theme/>.

50. Кобилецький В. Р., Рентабельність. Сутність та показники. Онлайн-журнал «Financial Analysis online» [Електронний ресурс]. URL: <https://analizua.com/metodyka-rozrakhunku-2/229-rentabelnist> (дата перегляду: 12.11.2024)

51. Поняття, місце і роль малих підприємств в економіці: економічні та соціальні аспекти / Г. М. Мадрига // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2013. № 767. С. 154-163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2013_767_24

52. Мартиненко В. Стратегія життєздатності підприємств промисловості: Навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 328 с.

53. Турило А.М. Методи оцінки виробничої безпеки підприємства / А.М. Турило, С.В. Капітула // Актуальні проблеми економіки. 2007. № 3. С. 137 – 143.

54. Кракос Ю.Б. Подход к оценке уровня финансовой составляющей экономической безопасности предприятия. Ю.Б. Кракос, Економіка. Фінанси. Право. 2006. № 12. С. 7 – 10.

55. Щербина В.М. Інформаційне забезпечення економічної безпеки підприємств та установ. Актуальні проблеми економіки. 2006. № 10. С. 220 – 225.

56. Шляхи розвитку суб'єктів малого бізнесу в сільській місцевості регіону. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. Том 31 (70). № 1, 2020

57. Samoilyk Iu., Vernygora M. The impact of agriindustrial associations synergistic integration and diversification on the food chain formation efficiency. *Modern Science* 2020. No 4. С. 87–98.
58. Чмельова О.С., Дергачова А.К., Агропромислова інтеграція як концептуальний напрям розвитку аграрних підприємств в Україні. *Вісник НТУ «ХПІ»*. 2014. No 64 (1106). С. 20–25
59. Бухгалтерська звітність ФГ «Петрунь»
60. Butko, M. P. & Rodin, V. S. (2010) Ahropromislova intehtacia jak slyah do aktivizacii ahrarnoho virobnictva [Agroindustrial integration as a way to activation of agrarian production]. *Ahrosvit*, no. 3, pp. 10–13 (in Ukrainian)
61. Koretska, S. O. (2012) Ekonomichnyi mekhanizm rozvytku ahropromyslovoi intehtatsii [Economic mechanism of development of agro-industrial integration]. *Ahrosvit*, no. 7, pp. 10–14 (in Ukrainian)
62. Яворська Т. І. Малий бізнес у сільському господарстві: теорія і практика: монографія / Яворська Т.І. К. : ННЦ ІАЕ, 2012.
63. Половину бюджетних коштів з допомоги для фермерів отримують кооперативи [Електронний ресурс]. URL: <https://agropolit.com/news/5822-polovinu-byudjetnih-koshtiv-z-dopomogi-dlya-fermeriv-otrimayut-kooperativi>.
64. Кооперація в агробізнесі: підручник. Ф.В. Горбонос, Л.А. Янковська, Н.Ф. Павленчик, А.О. Павленчик, Н.Ф. Павленчик, Ж.В. Семчук, С.Ф. Яців. Львів: Університет бізнесу та права, 2011. 360 с.
65. «Програма розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України на 2013–2020 роки». [Електронний ресурс]. URL: http://www.coop-union.org.ua/wp-content/uploads/ProgrammSOK_new_ver.pdf.

ДОДАТКИ

Додаток А

Матриця оптимізації структури виробництва сільськогосподарської продукції ФГ «Петрунь»

	Пшениця озима		Ячмінь		Овес	Кукурудза		Горох		Соняшник	Ріпак	Поголівя основного стада свиней	Молодняк свиней	Валова продукція у порівнянних цінах	Сумарне споживання	Тип обмежень	Обсяг обмежень	Різниця
	на продаж	працівникам	на продаж	на корм		на продаж	на корм	на продаж	на корм									
	x1	x2	x3	x4		x5	x6	x7	x8									
Площі культур, га	255,8	0,0	127,9		16,0	103,9		24,0		191,9	79,9	65,0		1,0	Прибуток			
Прибуток на 1 га, грн.	2100,0	467,2	2015			2088,5		969,7		2200	1980		78,4		1985,3	>	0,0	
Рілля, га	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0					12204,65	<	0	12204,65
Площа зернових, га	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0				799,4	<	24000,0	23200,6
Площа озимих, га	1,0	1,0													255,8	<	10000,0	9744,2
Ячмінь та овес, га			1,0	1,0	1,0										143,9	<	0,0	-143,9
Кукурудза, га						1,0	1,0								103,9	<	9500,0	9396,1
Концентровані корми, ц к.од.				42,7					36,5	50,2		-	14,4	-6,2	21416,9	>	0,0	21416,9
в. т.ч. горох									36,5				-1,4	-0,6	3005,3	>	0,0	3005,3
кукурудза									73,3				-7,0	-3,0	15026,4	>	0,0	15026,4
Реалізація, ц: оз. пшениця	37,4														18292,1	>	18292,1	0,0
оз. пшениця працівникам		37,4													0,0	>	0,0	0,0
овес															0,0	>	0,0	0,0
ячмінь			20,0												2558,0	>	0,0	2558,0
кукурудза						68,0									9946,3	>	10245,2	
горох								16,0							923,4	>	0,0	923,4
Реалізація м'яса свиней, ц													1,4		281,5	>	300	29,5
Трудові ресурси, люд.-год.	35,0	35,0	22,0	22,0	22,0	48,0	48,0	19,0	19,0	13,0		169,5	37,7		21946,9	<	2919600,0	2705653,1
Вартість валової продукції, тис. грн.	2,6	2,6	1,3	1,3	2,0	4,1	4,1	1,3	1,3	3,4	2,7	0,1	0,8	-1,0	38815,3	>	0,0	5901,3